

YAZ DİNLENCESİ AKADEMİK SOHBETİ-3

“İNSAN TÜRÜ”

TOPLANTI SUNUMLARI

“İNSAN TÜRÜ”

YAZ DİNLENCESİ AKADEMİK SOHBETİ-3

“İNSAN TÜRÜ”

TOPLANTI SUNUMLARI

4-6 EYLÜL 2014
BEKTAŞ KÖY, AYVACIK / ÇANAKKALE

YAZ DİNLENCESİ AKADEMİK SOHBETİ-3
TOPLANTI SUNUMLARI

Yayıncı:

İstanbul Medipol Üniversitesi Kavacık Mah. Ekinciler Cad. No.19
Kavacık Kavşağı - Beykoz 34810 İstanbul

Editör

Prof. Dr. Yücel Sayman

Yayın Koordinatörü

Ömer Çakkal

Mizanpaj

Murat Çakır - Medicom

Kapak

Levent Karabağlı

Baskı:

Tekin Ozalit Baskı Hizmetleri
Organize Sanayi Bölgesi İmsan San. Sit.
C Blok No:2 Kat:1 İkitelli / İSTANBUL
Tel: (0212) 696 53 00
Fax: (0212) 696 53 01

1. Baskı

Ağustos 2015

978-605-4797-00-4

Yayın Hakları:

Her türlü yayın hakkı saklıdır. Kitapta yer alan yazı ve görseller, İstanbul Medipol Üniversitesi'nin yazılı izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

İÇİNDEKİLER

- 7 • Önsöz
- 11 • Açış konuşmaları
- 17 • Gökçe Yazar
Biohukuk çalışmaları ve insan türü üzerindeki etkisi
- 23 • Prof. Dr. Mustafa Öztürk
“İnsan-Hayvan Sınırı”
- 27 • Prof. Dr. Lütfü Hanoğlu
“İnsan: Konuşan Hayvan”
- 33 • Prof. Dr. Tangül Müdok
Bir bedende iki kod, iki karakter
- 41 • Eyüp Sürgün
“Öznellik ve İnsan Doğası”
- 51 • Doç. Dr. Mustafa Keskin
“Güzellik cerrahisi ve hukuki durumu”
- 59 • Yrd. Doç. Dr. Esra Çağavi
Kişiselleştirilmiş tıpta kişinin tanımı
- 61 • Prof. Dr. Yücel Sayman
“İnsan Türü’ Hakkın Öznesi Olursa...”

ÖNSÖZ

2014 yılı Yaz Dinlencesi Akademik Sohbeti'nin ana teması "İnsan Türü" olarak belirlendi, çalışmaya başladım. İlgimi çeken, o zamana kadar düşünmemiştim, insanı tanımlamak istendiğinde önce insanla hayvan arasındaki farklılaşma vurgulanıyor, sonra farklılaşmanın biyolojik belirleyicileri esas alınıyor ve bu belirleyiciler üzerine toplumsal yapı kurgulanıyor; nihayet kurgunun düzenli işleyişini sağlayacak, o kurguya uygun üretilmiş siyasi örgütlenme öngörülüyor.

"İnsan toplumsal hayvandır", "insan düşünen hayvandır", "insan konuşan hayvandır" belirlemelerini, hayvandan farklılık-hayvandan farklılığın biyolojik temelli olması-farklılığı vurgulayan biyolojik temel üzerine toplumsal yapının kurgulanması-kurgulanan toplumsal yapının işleyişini sağlayan siyasi örgütlenmenin yapılandırılması güzergâhında, doğadan başlayıp toplumdan geçerek siyasete eren bir düşünce silsilesinin ürünleri olarak düşündüm.

Güzergâhın belli bir noktasına gelindiğinde "insan türü" hukuk alanına sokuluyor, bilimsel çalışma, inceleme ve uygulamaları çerçeveleyen, yorumlayan, yönlendiren, yasaklayan, denetleyen, cezalandıran, istenirse özgürleştiren normlar oluşturulsun isteniyor.

Medipol Üniversitesi Tıp ve Hukuk Fakülteleri öğretim üyeleri ve öğrencileri bir araya geldik, Yaz Dinlencesi Akademik Sohbeti'nin bu üçüncü yıl toplantılarında insan türü üzerine konuştuk, bilgilendik, bilgilendirdik, tartıştık.

Elinizdeki kitapta toplantı sunumlarını bulacaksınız. Tartışmaları ekleyemedik, nedenini sorarsanız, "teknik mülahazalar" deyip geçeceğim. Üç günlük kayıtların tümü silinmiş. Sunumlarını yazılı hazırlamış olan konuşmacıların çalışmalarını yayınlamak kolay oldu. Diğer konuşmacılar kırmadılar, zaman harcadılar, aradan bir yıla yakın geçmesine rağmen düşüncelerini yazılı hale getirdiler. Ancak tekrar bir araya gelip tartışamadık. Bu nedenle okuyucu sunumlarla yetinecek, tartışmaların keyfini sürmekten mahrum kalacak. Teknik mülahazaların ürettiği kusurumuz affola!

Ayvacık Belediye Başkanı Mehmet Ünal Şahin bu yıl da Akademik Sohbet'e destek verdi, toplantıların gerçekleşmesini sağladı; belediye yöneticileri ve çalışanları içten ve özverili çabalarıyla hiçbir şeyimizi eksik etmediler.

Umarız elinizdeki kitabı kütüphane raflarından indirip okuyanlar sunumları bizzat tartışır, bizlerin kulaklarını çınlatırlar.

Yücel Sayman

Assos/Bektaş Köy/Sivrice

Ağustos 2014

AÇILIŞ KONUŞMALARI

MEHMET ÜNAL ŞAHİN

AYVACIK BELEDİYE BAŞKANI

Varoluşu yüzbinlerce yıl öncesine dayanan insanoğlu, varlığını dünya ve evren üzerine merak ettiği sorular, gözlem ve birikimlerine dayanarak verdiği cevaplar ve bu cevapların sonucunda da geliştirdiği yöntemler sayesinde koruyabilmiştir.

Bilim de insanoğlunun merakı ve soruları ile başlamıştır. Bu sorulara, gözlem ve deneylere dayanarak verilen cevaplar ile varlığını günümüze kadar sürdürebilmiş, hatta dünyadaki tüm canlıların önüne geçerek dünyaya egemen olma hayallerini gerçekleştirmiştir. Dileğimiz ve umudumuz insanın bu yolda doğa ve dünyadaki diğer canlılar ile barışık olarak ilerlemesidir.

Ayvacık Sivrice’de Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi ve Biohukuk Uygulama ve Araştırma Merkezi Başkanı Prof. Dr. Yücel Sayman’ın öncülüğünde düzenlenen Biohukuk toplantısında, insanoğlunun bilim yolunda ilerleşiindeki hız gözler önüne seriliyor. Bilimde biyoloji, genetik ve tıp alanında da çok büyük gelişmeler oluyor. Tüm bu ilerleme ve yeniliklerde pek çok soruyu ve aynı zamanda sosyal boyutta da bazı sorunları beraberinde getiriyor. İşte tüm bu soruların cevaplarını bulmak, yeniliklerin ve gelişmelerin getirdiği sorunları hukuksal olarak çözmeye çalışmak yolunda adımlar atmak bu toplantının amacını oluşturuyor.

Böylesine bir toplantıya katkı sunmak da bize büyük mutluluk veriyor. İnsanoğlunun merakı ve sorularının hiç bitmemesi dileği ile bu buluşmanın gerçekleşmesini sağlayan başta Prof. Dr. Yücel Sayman’a, Hacer Sayman’a ve emeği geçen herkese teşekkürlerimi sunarım.

PROF. DR. SABAHATTİN AYDIN

MEDİPOL ÜNİVERSİTESİ REKTÖRÜ

Sayın Başkan, saygıdeğer hocalarım, değerli katılımcılar;

Yücel Sayman hocamızın değerli gayretleri ve ev sahipliğinde 3 yıldan beri Yaz Dinlencesi Akademik Toplantıları'nı burada icra ediyoruz. İstanbul'daki yoğun hayatımıza 3-4 günlüğüne de olsa ara vermek, Çanakkale'nin bu sakin koyunda bir taraftan boş zamanlarımızda keyifli sohbetlere dalarken, bir yandan da denizin sahili dövdüğü bu kenarda akademik derinlikli konuları tartışmak 3 yıldır hepimiz gibi benim için de ufuk açıcı oldu.

Bu seneki toplantının teması "insan türü" olarak belirlendi. Ağırlığını hukuk ve tıp camiasından meslektaşlarımızın oluşturduğu, öğrenci arkadaşlarımız ve bazen tatil için Bektaş Köyü tercih eden sürpriz konukların bize eşlik edeceği bu seneki toplantıda, insan türünün diğer canlılardan farkları üzerine akademik dozu yüksek ama bir o kadar da keyifli sohbetler edeceğiz.

Yaz Dinlencesi Akademik Toplantıları, Ayvacık Belediyesi'nin desteği ile gerçekleştiriliyor. Belediye Başkanımız Mehmet Ünal Şahin'e huzurlarımızda teşekkür ediyorum. İlçenizin bu sakin koyunda bulunmaktan, toplantılarımızı gerçekleştirmekten son derece memnunuz.

Sözü hiç uzatmadan tüm katılımcılara "hoş geldiniz" diyor, toplantının çok başarılı bir şekilde geçmesini ve hepimize yepyeni ufuklar açmasını temenni ediyorum.

SUNUMLAR

BİOHUKUK ÇALIŞMALARI VE İNSAN TÜRÜ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

GÖKÇE YAZAR

MEDİPOL ÜNİVERSİTESİ HUKUK FAKÜLTESİ 3. SINIF ÖĞRENCİSİ

Bin yıldır insan Aristo için neyse öyle kaldı. Mütemmim politik varoluşuyla birlikte yaşayan modern insan aynı zamanda; yaşayan bir varlık olarak da politikliğini söz konusu varoluşuna yerleştirmiş olan düşünen bir hayvandır. İnsan iyi ve kötüyü sürekli tanımlayarak zihnini yararlı ve yararsızlar başlığı altında toplayarak kendini tanımlar. Ancak tüm bunların dışında dış dünyada insan; yaşanan çağa ayak uydurmaya çalışır ve teknolojiye göre hayatını kolaylaştırma gayesi içine girer. Bu başlıkları detaylı olarak işlediğimiz 'biohukuk' derslerimizde konuştuklarımızın, tartıştıklarımızın ve yazdıklarımızın ışığında bu yazıyı hazırlamış olup konuya ilişkin genel bir çerçeve çizme amacı içerisindeyim.

İlk durağımız ötenazi; ahlak ve ödev anlayışı bizleri kendi hapishanemizin tuğlalarını taşımaya mı itiyor? Bütün kurallara uyararak yaşama gerekliliği toplumu düzene sokarken, vicdani düzensizliğe bizleri itiyor diyebilir miyiz? Yaşama hakkımızın bizlere ait olduğu bir dünyada yaşama son verme hakkımızdan da söz edebilir miyiz? Hatta bunun bir hak olarak gündeme çıkması ne denli doğru?

Ötenaziye tanımlama ihtiyacı duyduğumuzda; bir kişinin veya bir hayvanın yaşamını, yaşamlarının dayanılamayacak durumda olarak algılanması sebebiyle acısız veya çok az acıtan bir ölümcül enjeksiyon yaparak, yüksek dozda ilaç vererek veya kişiyi yaşam destek ünitesinden ayırarak sonlandırmak demektir. Ötenazi uygulamasının yasal olduğu ülkelerde çeşitli ve zorunlu şartlar aranıyor ve korukulan keyfi uygulamalarının önüne bu şekilde geçilebileceği savunuluyor. Ancak ötenazinin yasak olduğu ülkelerde bunun bir hak ihlali olduğu ve kişinin kendi yaşamına son veremeyeceğine ilişkin gerekçelendirmeler de görüyoruz. Ayrıca dini normlara göre yasak olması ve dinin dogmatik temeli gereği kişinin kendi hayatına son vermesi zaten karşımıza günah olarak çıkıyor. Bizleri korkutmanın ne olduğunu ortaya koymak istediğimizde ise dini normlar mı yoksa ahlaki değerler mi veya toplumun kendisi mi olduğunu bilemiyoruz. Dahası kişinin kendisi için doğru ve yararlı bulmadığı normların başkası için de yasaklanmasını hak olarak

görmesi, hak ihlalinin bir başka görünüm şeklidir. Hak, özne gerektirir. Hakkın konusu olan özne yalnızca kişidir. Peki, yaşam hakkının öznesi kişi iken bu hak ihlalinin öznesini yok saymak ve dahası bunu yasaklamak kişinin kendi yaşamı üzerindeki özgürlüğünü sınırlamak ve kişiyi bu sınırlar dâhilinde yaşamaya zorlamak doğru mudur?

Unutulmaması gereken bir başka şey ise doğa biz ona nasıl bakarsak öyle şekilleniyor ve gelişiyor. Şu an yaşadığımız ve uygulama alanı bulan tüm normlar esasen insan türünün eseridir. Doğayı tanımla ihtiyacı duyan insan kavramlarla beraber birtakım kurallar ile yaşamak adına hem kendisine hem de yarattığı topluma söz veriyor. Peki, bu verilen sözler tanımlanan kavramlar ile oluşturulan kurallar insan eseri ise; insanı toplumun varoluşunun nedenine kadar sürükleyebilecek olan kendi hakkını kullanmayı hak ihlali saymak toplumun varoluş amacına ters düşmüyor mu? Kişi özgür bir biçimde toplumda var olmaya mecbur mudur? Peki, hangi mecburiyet bünyesinde özgürlüğü barındırır?

Dünya değişiyor ve koyulan kurallar gözden geçiriliyor. Parola aslında bu: Dünya değişiyor. Bu değişimin bir parçası olmak ise kaçınılmazdır. Şekillenen yeni dünyada yaşama faktörlerinin iyileştirilmesi yoluna gidebilmek; zorluk mu yoksa var olan düzene karşı olan bir tehlike mi?

Her gün yepyeni soluklar alıyoruz ve aldığımız nefesi bile doğaya geri vermek mecburiyetindeyiz. Adeta doğanın kendi içinde dönüşüm makinaları gibiyiz; peki bilimsel açıdan da bu mümkün mü? Daha anne karnında oluşmaya başlayan hücrelerimiz bizi yaşlılığımızda da korur mu? Kaçınılmaz değişikliklerle karşılaştığımız bu çağda bizlere tabularımızı yıktıran ve yeniden tanımlanması gereken normları ortaya koyan çeşitli bilimsel faaliyetler ve yeniliklerle baş başayız. Her gün bilimin sonsuz gelişimi ve insan doğasının harika yaradılışındaki sır (human secret) vesilesiyle yepyeni kavramlar ortaya çıkıyor.

İşte bu mucizelerden birisi de 'kök hücre'... Kök hücre; mitoz bölünme ile özelleşmiş hücre tiplerinde farklılaşabilen ve daha fazla kök hücre üretmek için kendini yinleme yeteneğine sahip olan bütün hücreli canlıların doku ve organlarını oluşturan ana hücre tipleridir. Anahtar kelime 'yenileme'... Evet, bu küçük fakat bir o kadar işlevsel açıdan önemli hücreler organların yenilenmesine yardımcı olup, hastalıkların tedavisinde kullanılıyor ve aynı zamanda yaşam süresini de uzatıyor. Hatta İngiltere gibi çeşitli ülkelerde embriyo dizaynı yapılırken, klonlama ve kök hücre araştırmalarında kolaylıklar sağlanıyor.

Uygulamaların yasak olduğu ülkelerdeki gerekçe ise bu tip uygulamaların kişinin biricikliğini bozması ve kişiyi biricik yapan özelliklerin üzerinden teknolojinin geliştirilmesidir. Oysa tartışılması gereken nokta bambaşkaydı çünkü hukuk düzeninde embriyoya; kişi diyemiyoruz. Embriyoya daha kişi diyemezken onun

kişiliğini neye göre koruyoruz? Embriyonun hiçbir sinyali yokken, döllenenmeden önce daha üremeye yönelik kişiliğin oluşmaya başladığını söylüyorsak; döllenme veya deney ile parçalanma sonucu biricik olma özelliğini yitirmesine anlam vermek, kişiyi biricik yapan özelliklerin sadece bu kod yığını olmasını kabullenmek kadar güçtür.

Genetik şifre bu kadar hassas bir yapı mı yoksa bu kod denemeye açık olmayan konularda insan türüne has olan düşünme yeteneğinin üstünü örtebilecek kadar güçlü müydü? Araştırmalarda kişiliğin başladığı zamanın, bu ayrımın mutlak kategorik olup olmaması üzerine düşünmek; hukukta kavram tartışmasını kaçınılmaz hale getiriyor. Kevin Guilfoile'nin Klon adlı eserini hatırlayacaksınız. Esasen bu klonlanma meselesine düşünüldüğü kadar yabancı değiliz. Bu konuda çeşitli filmler, kitaplar ve konferanslar yapıldı. Herkes klonlama adına bir şeyler yapıyor, bir şeyler üretiyor ve tartışıyor. Fark edilen en belirgin şey ise 'korku'dur. Bizleri ele geçiren toplumun kucağına attığımız intikam ile büyüyen klonlar... Gerçekten bu kadar ütöpik olması mümkün mü? Sadece genetik olarak tıpatıp birbirine benzeyen birinin toplumda var olmasını sağlayan bütün diğer özelliklerini yok saymak bu kadar kolay olmamalı ve bu biriciklik kavramı üzerinde daha fazla durulmalıdır. Çünkü sunulan gerekçe bizleri birer hücre yığını haline getirmiş ve bizi biz yapan sosyal tarafımızı unuttuğu aşikârdır.

Biricikliğin bozulması kişi üzerinde sonuç doğuran bir gerekçe ancak embriyoya hukuki açıdan kişi denilemiyor. Kişiye isnat edilebilecek gerekçeleri embriyoya uygulamak bir çelişkidir. Bu çelişki, kök hücre çalışmalarının beraberinde getireceği tedavi yöntemlerinin çağımızdaki birden çok tıbbi meseleye çözüm oluşturabilecekken neden kaçınıldığı sorusunu akıllara getirmektedir.

Dünya bu konuların üstüne gidiyor ve geliştiriyor; kavramların üzerine yasaklarla gitmek yerine Bacon'un dediği gibi: "Denemeli!". Aksi halde yeniliklerin ve çözümlerin üstüne prosedürler ile gitmek bizlere faydalı sonuçlar getirmiyor.

Yüzyılın başından beri enflasyona neden olan bir kavram düşünelim ve bu kavramın neo-liberalizmin doğuşu, soykırım politikaları, insan kopyalama, kök hücre ve insan genom projesi türünden biotıbbi ve bioteknolojik yenilikler gibi oldukça farklı konular üzerine düşünmek için bir araç olduğunu ele alalım. Bu kısa ve karmaşık açıklamanın üzerine sanırım aklımıza tek bir sözcük gelecek: Biopolitika... 1970'lerde Foucault, biyopolitika kavramıyla bugünlerde minvali apaçık olan şeye işaret ediyordu; yeni ekonomik stratejiler ve yeni politik savaşımın merkezinde olan 'yaşam' ve 'yaşayan varlık'. Ayrıca yaşamın tarihe girişinin kapitalizmin doğuşuyla örtüşüğünü göstermişti. Gerçekte yaşam süreçleri ve onarı kontrol etme ve düzenleme olanağını göz önünde bulunduran iktidar ve bilgi tertibatları 18. yüzyılda başlayarak gelişir. Yetmişli yıllarda Foucault esas olarak savaşım ve mü-

cadele modellerine dayalı yeni bir iktidar kavramını formüle eder. Bu iktidar ve toplumsal ilişkiler kavrayışı oyun içinde güçlerin bir özgürlüğünü barındırır ancak özgürlük daha çok başkalarını kendisinden yoksun bırakan bir iktidar olarak oluşur. Gerçekte savaşım içinde zayıf, güçlüler, zeki, naifler ve galip, mağluplar vardır. Onların hepsi de fiilen etkinlik halindeki öznelerdir; bu özgürlük yalnızca diğer güçlerin zapt ettiği teslim ya da temellük ettiği bir şeyden ibaret ve onlar ‘özgür’dürler.

Doğanın sunduğu özelliklerimiz, seçeneklerimizi neden etkiliyor? Alınacak her kararı biopolitika ve biohukuk kapsamında değerlendirdiğimiz takdirde doğanın kanunları ile çatışma halinde olan baskı kanunları kaçınılmaz mı? Toplumun bir parçası olmak adına kendi hapishanemizi yarattığımız ve bunları da baskı kanunları ile desteklediğimiz doğru mu? Bireyin karar mekanizmasına bu denli hâkim olabilme çabası ne derece doğru olabilir?

Günümüzde meşrulaştırma genel yasaklara bağlı ve bu bizzat kavramların yerlerini değiştiriyor ve bizi yeni kavram arayışlarına sürüklüyor. Ancak aynı zamanda küçük noktalarda bile yasaklarla karşılaştırıyor. Toplumun labirent oyununu oynarken hem yeni tartışmalarla karşılaşılıyor hem de sosyolojik açıdan yepyeni bilgiler üretiyor ve öğreniyoruz. Peki doğa? Tüm bu yaşananlar karşısında onun umursamazlığı ne olacak? Politika karşısında erimeyen doğa; siyasi iktidar karşısında bu denli özgün nasıl kalabiliyor? Hukuken kategoriye sokmaya çalıştığımız bu bütün kavramlar; kök hücre, klonlama, dölleme... Hepsine birer tanım bulup belli yasaklar koyabiliyorken, doğanın umursamazlığını hatta bizim kutsal saydığımız ve biriciklik hususu gibi hayatın olağan akışında bu kategorik kavramlara gerçekten gerek var mı? İnsan türüne egemen olmayı amaçlayan bu zihniyet enerjisini yasaklardan alırken kapitalizmin bizleri getirdiği noktayı unutuyordu. Bu bir oyunsa belli ki bir gün bitecekti ve kazananın kim olduğu belki de asla bilinmeyecekti.

Varılan nokta; hücre üzerinde deney yapılamaması ile ilgilidir. İnsanların dini inanç ve değerleri, toplumun ferdi olabilme çabası ve sosyal değerleri, ortaya bir kutsal norm koyuyor ve bu kutsallık insanı kendine bağlıyor. Peki, bu kutsallığın etkilenmesinden korktuğumuz her şeyi doğanın gözüyle bakıp tahlil ettiğimiz takdirde, bizim bu denli etkilendiğimiz ve çevremizi saran sınırlar, doğanın o kadar da umurunda değildi. O zaman işin içinden çıkılmaz hale geliniyor ve hastalığı iyileştirmek adına bu denli kuvvetli bir şey yasaklanıyor. Yeni buluşlar engelleniyor, yeni bir şeyler yapmaya çalışan insanlar bir sürü yasaklar ile karşılaşılıyor ve her gün bu yasakların işlenmesi adına kurullar kuruluyor ve bu kurulların başına da herkesi kendileri gibi düşünmeye zorlayan insanlar getiriliyor. Peki, kapitalist sistemin bu yasaklarla ilişkilendirilebileceği hususunda bir örnekleme yapacak olursak bir kanser hastasını ele alalım. Bir kanser hastasının tedavisi boyunca

harcanacak iş gücü ve para götürüsü, bir gün yeni buluşlarla en aza indirgenmiş olacak... Asıl engellenmek istenen sistemin dayatması olabilir miydi?

Yasaklar dört bir yanımızı sarmış durumdayken sistemin adamı olmak mı kolay? Özgürlüğümüzü aramak mı? Gerçekten koşmalı mıyız? Koşullar değiştiğinde doğruların yanında mı yoksa tuttuğumuz ilk doğrunun yanında bu boşlukta kalmalı mıyız? Sistem adamı olmak için nefes alıp baş sallamak bu uzay boşluğunda yeterli midir? Yoksa yaşamın tek şartı her haksızlığa direnmek midir?

Kimi zaman yasakların varlık ve gerekliliğini sorguluyor, kimi zaman kendimizi yasakların faydalı olabileceğine inandırıyor ve kimi zaman da kendimizi bu tezlerimizin tam karşısında buluyoruz. Aynı zamanda zihnimiz sürekli güncellemeyi otomatik hale getiriyor, aklımıza yasakların yararlı olabileceği, aşırıya kaçılmadıkça düzeni ve istikrarı sağlayabileceği gibi uçsuz bucaksız yepyeni bir fikirler geliyor. Çoğu yasağın kuruluş amacı bu iken sahneye; doğada bulunan ve farklılığı yasaklar tarafından men edilen 'öteki' çıkıyor.

Evrende farklılık yaratmak ne mucize şey! Benden olmayan ne şanslı! Benim gibi düşünmedikçe, farklı farklı oldukça yeni, yeni oldukça ilgi çekici... Söz konusu 'öteki' ise yasaklar uğruna kişinin mutlu yaşama hakkını elinden alıyor. Kişinin yaşam hakkı 'aidiyet' taşırken bunun üzerinde hak iddia edemeyecek olması hem kendi doğrularımız hem de doğa kanunları ile uyuşmuyor. Doğrunun tekliğine inanmak kaçımız için bu derece samimi geliyor? Yasaklar, bizzat bu yasakları koyan ve uygulama alanına sokanlar dışında gayet güzel işliyor gibi görünse de bir şeyi gözden geçiriyoruz: Gün geçtikçe farklı düşünen insan sayısı artıyor. Yasaklar gün gelip ailelerinin kapısını çalıyor ve ebeveynlerine bizzat sorun teşkil etmeye başlıyorlar.

Kişi, toplumun ürünü haline geldiği zaman tüketilmesi kaçınılmaz oluyor. Bu durumu hukuk için de geçerlidir. Kastı kategorilendirirken temel normları iki şekilde ele alalım; eşya ve kişi. Varlıkları bu kategoriler içerisinde eritelim ve farklı olanı ise tüketelim. Küçük bir matematik hesabıyla bile bu sonuca ulaşabilmek; bizlere hala nasıl doğru yolda olduğumuzu inandırabiliyor? Farklılıklara yüzümüzü çeviren bu tavrımız ne zaman son bulacak bunu bilemiyoruz. Soyutluktan ibaret bir okyanus misalidir yaşamımız. Kendimize bu soyutluktan ibaret normlar yaratmışız. Dört duvarımız yaptırımlarla dolmuş ve yetmemiş üstüne tuğla tuğla yasaklar örmüşüz. Kişi zaten kendi hapishanesini bu denli harika yaratmışken, "Hapishanelere ne gerek kaldı" dediğinizi duyar gibiyim. Değişmiş ve artık kabul etmenin vakti gelmiş. Bize artık hukuki kategoriler yetmiyor. Var olduğu iddia edilen toplum kuralları için kafamızı kuma gömen bu halimiz gülünç değil de nedir? Hatamız ilk olarak buradan başlıyor.

Kanunu yapıp, soyutluğa doğru uzanan uçsuz bucaksız bir yola koyuluyoruz. İler-

lediğimiz yolda kimi zaman normlar ihlal ediyor kimi zaman normlar üretiyoruz. Hepsi bir soyutluk denizi içerisinde ve hikâyenin sonunda yine boğuluyoruz. Hukukun temeli açısından izah edilmeyen şeyler var. Bu izahı zor fakat itirazı kolay şeyler; amacında hukukun oluşumunu sağlıyor. İtiraz ettikçe hukuktan uzaklaşıyoruz. Tartışmaktan korktuğumuz her şey çığ gibi büyüyor ve iyi bakılmamış bir evlat gibi dönüp hesap sormak için kapımızı çalabiliyor. Farklılığa hem ihtiyaç duyuyor hem de onlardan kaçıyoruz. Farkında olmasak da oluşturulan her yasağın sivri ucu bize doğru ilerliyor. Rahatımız kaçıyor tekrar yasak bilmiyoruz. Hukuk başlığı altında topladığımız her şey bizi gün geçtikçe hukuktan uzaklaştırıyor. Hayatı daha olağan daha düzenli kılmaya yönelik normlar bile bu yaptıklarımıza şaşkın. Hukuk felsefesi yönünden ise ne denli uzaklaştığımız da aşikâr.

Kendini belli etmekte hiç de zorluk çekmeyen unuttuğumuz bir şey var: Toplumsal kategorileşmeler ve kavramlar tarihsel süreçte değişkenlik gösterebilir. Doğrularımız değişebilir ve sırtımızı yasladığımız bu duvar, yeri gelince yıkılıp bizden hesap sorabilir. Adımlarımızı atarken yollarımız bir anda değişebilir. Başkalarını sorgularken bir anda kendimizi sorgulayabilir; kendi düşündüğünü fesheden antitezler halini alabiliriz. Hesaba çekerken hesap sorulur hale gelebiliriz.

Bilimin değişen koşullara ayak uydurmasını ve sürekli kendini yeniler hale gelmesini ve hukukun da buna uzlaştırıcı ve kolaylaştırıcı rol oynamasının gerekliliğini derslerimizde gördük. Aynı zamanda üretmenin ve öğrenmenin önemini, bilginin sınırsızlığı aracılığıyla değişen doğrulara ulaşma gayemizi desteklediğini tereddütsüz söyleyebilirim. Hepinize beni dinlediğiniz için teşekkür ederim...

İNSAN- HAYVAN SINIRI

PROF. DR. MUSTAFA ÖZTÜRK

MEDİPOL ÜNİVERSİTESİ TIP FAKÜLTESİ ÖĞRETİM ÜYESİ

İnsanı hayvandan farklı kılan nedir? Bu soruya hem felsefe hem de fen bilimlerinden birçok cevap verilmiştir. Konuşma yeteneği, alet kullanması, soyut düşünebilmesi gibi özellikler insanı diğer hayvanlardan özelliklerin başında gelir. İnsan türünün hayvandan ayrılması konusu evrim teorisinin cevap aradığı başlıca konudur. Evrim teorisinin temeli, çevresel şartlarının, bir hayvan topluluğu içinde en yüksek sağ kalım avantajı sağlayan fenotipik varyasyonu seçmesidir. Charles Darwin yaşadığı dönemde genetik bilimi mevcut değildi ancak bu fenotipik varyasyonların kalıtılabilir özellikler olduğu biliniyordu. Darwin'e göre çevre şartları en uygun varyantların sağ kalmasını sağlayarak farklılaşmayı arttırıyor, şartlara uyum sağlayamayan özellikteki canlılar yok oluyordu. Bu varyasyonlar arttıkça tür farklılaşmaları ortaya çıkıyordu. Evrim teorisine göre türlerin evrimi sırasında sayısız ara türler yaşamıştı.

Evrim teorisinin modern tarihlendirilmesinde göre 3,5 milyar yıl önce yeryüzünde bir protoorganizmayla başlayan canlı hayatı, 50-80 milyon yıl önce ilk primatların, 7 milyon yıl önce hominidlerin, 42 bin yıl önce "homo sapiens" in ortaya çıkışı ile devam ediyordu. Homo neanderthalis ve homo florensis gibi insan türleri, modern insanla birlikte bir süre varlığını sürdürmüş ancak sonra yok olmuşlardı. 300 bin yıl önce avlanma için kaba aletler yapmaya başlayan insan türü, 10 bin yıl önce neolitik çağla birlikte büyük bir atılım ile tarımı ve gelişmiş aletler yapmayı öğrenmişti. İlk yazılı izlerine ise 4000 yıl öncesinde rastlanıyordu.

Evrim teorisi uzun yıllar paleontolojik buluntularla temellendirilmeye çalışıldı. Ancak paleontolojik kayıtlarda beklendiği gibi sayısız ara tür yerine, türlerin ortaya çıkışları arasında ani geçişlerin olduğu izleniyordu. Kaya katmanlarında türler ani ortaya çıkıyor, zaman içinde tür içindeki değişimler şekilleniyordu. Genetik bilimi geliştikçe, evrim teorisi için paleontolojinin sağlayamadığı kanıtlar genetik yolla gösterilmeye başlandı. Tüm organizmalarda bulunan sitokrom C gibi bir proteinin yapısındaki türler arasındaki farklılıklar incelendiğinde, genetik öncesi çağda morfolojik bulgularla yapılan taksonomik ayırımların çok da yanlış olmadığı anlaşıyordu. Bu proteinlerin yapısındaki mutasyon hızları bilindiğinde, türler

arasındaki farklılaşmaların da ne zaman gerçekleştiği de az çok saptanabiliyordu. Ancak genetik devrimin bazı sürprizleri de vardı; türler karmaşıklaştıkça daha fazla gen taşımaları beklenirken, gen sayıları hiç de lineer seyretmiyordu. Buğdayda insanın 5 katından fazla, kavak ağacında 40 kat genetik materyal mevcuttu.

Orijinal evrim teorisinde süreğen ve devamlı bir değişim söz konusu olduğu halde paleontolojik kayıtların buna uymaması, evrimin izahında başka arayışları gündeme getirdi. Mutasyonel evrim anlayışına göre, türler arası farklılaşmalar ani genetik mutasyonlar ile meydana geldi. Bu mutasyonlar da fonksiyonel genlerdeki büyük değişiklikler ile değil, genlerin ekspresyon şartlarını değiştiren düzenleyici DNA dizinlerinde olduğu düşünülüyor. Gerçekten de memeli türler arasında fonksiyonel proteinlerin yapıları büyük oranda korunmakla birlikte, bu proteinlerin fetal hayattan başlayarak ekspresyon zamanları, süreleri, miktarları farklılıklar göstermekteydi.

Örneğin insan hariç hemen tüm memelilerde görülen penis kemiği, androjen reseptörünün ekspresyonunu düzenleyen bir CRE (Cis-regülatuar element) bölgesinin kaybolması ile ortadan kayboluyordu. Aynı mutasyon, pek çok memelinin yüzündeki duyarlı bıyık kıllarının da yok olmasına yol açıyordu. İnsanda normal bir protein kodlamayan ama kodlanan genlerin ne zaman ve nasıl çalışacağını belirleyen bu gen bölgelerden biri olan HACNS1'deki değişiklikler, insanın alet kullanmasını sağlayan başparmağının diğer türlere göre çok daha gelişkin olmasını sağlıyordu.

İnsanı diğer primatlardan ayıran önemli bir özellik de, genlerin genomdaki tekrar sayılarıdır. SRGAP2 geni primatlarda iki kopya, diğer memelilerde bir kopya iken insanda 4 kopya olarak bulunur. Bu gen, sinir hücrelerinin akson uzatma yapısını düzenler. Kopya sayısı arttıkça nöronlar daha fazla akson uzatıp daha fazla bağlantı kurarlar. İnsan zekâsının gelişiminde bu küçük farklılığın rol oynayabileceği düşünülüyor.

İnsanı farklı kılan özelliklerden en önemlilerden biri de hiç şüphesiz konuşma yeteneğidir FOXP2 adlı bir gende mutasyon taşıyan ailelerde nesiller boyu süren konuşma ve dil problemleri saptanmıştır. İnsandaki FOXP2 proteini şempanzeninkinden 2 aminoasit farklıdır. Fareye insan FOXP2 geni nakledildiğinde öğrenme yeteneklerinin ve ses kapasitelerinin arttığı gözlenmiştir. Bu gen ses oluşturmada rol oynayan yüz ve boğaz kaslarının gelişimini de etkilemektedir. Sesini daha fazla kullanan kuş ya da yarasa gibi canlılarda bu proteinin ekspresyonunun daha fazla olduğu, kuşlarda ötüşün değiştiği dönemlerde ekspresyonunun arttığı saptanmaktadır.

Ancak dili sadece bir gen mutasyonu ile anlamak mümkün değildir. Evrim teorisinin en büyük çıkmazlarından biri dilin gelişimidir. İnsan dili, başka hiçbir canlı-

la karşılaştırılmayacak kadar komplekstir. Ayrıca insanın dil öğrenme yeteneği de yine evrimsel kalıplara sığmamaktadır. Evrim teorisine göre kullanılmayan yetenekler organizmada gereksiz enerji harcanmasına yol açtığından zamanla kaybolur. Mesela mağarada yaşayan bazı balık türlerinde gözlerin kaybolduğu saptanmaktadır. Oysa insanda dil öğrenme yeteneği her zaman korunmuştur. Ataları başka hiçbir dil duymamış olsa bile, bir orman kabilesinde dünyaya gelmiş bir çocuk da ikinci bir dil öğrenmede şehirli akrabından geri değildir. İnsan beyninde dilin yazılı ifadesinin öğrenilmesini sağlayan bölgelerin mevcudiyeti de evrim teorisi ile izah edilemez.

İnsan zekâsını da evrimsel sağkalım hipotezi ile açıklamak mümkün görünmüyor. Psikolog James Flynn'in çalışmalarında IQ testlerinde 20-30 yıllık dönemlerde ortalama 15 puanlık artış gözlenmektedir. Ancak testler rezive edildiğinde toplumdaki IQ dağılımı farklılaşmıyor. Dünya IQ dağılımı ile nüfus artışı haritaları birbirleriyle çakışmıyor. IQ testlerinde en yüksek skorlara sahip ülkelerde, nüfusun çoğalma hızının düşük olması, IQ'nun -en azından günümüzde- bir sağ kalım avantajı oluşturmadığını düşündürmektedir.

Ahlaki normların varlığı insanları diğer hayvanlardan ayıran bir başka önemli özelliktir. Primatlarda da grup yaşamında moral değerlere ait sempati, şefkat, yardımlaşma gibi davranışların karşılıkları bulunmaktadır. Paleontolojik kayıtlarda da insan gruplarının 100-200 kişilik büyüklüğe eriştiğinde moral değerlerin izleri görülmektedir. Çoğu primatlarda ve insanlarda cinselliğin sıkı korunan moral kodları vardır. Bu moral kodlar kadınlar üzerinde daha baskındır. Uzun gebelik süresi ve çocuk büyütme sırasında erkek desteğinin olması, bir sağ kalım avantajı oluşturmaktadır. İnsan ve diğer primatlardan farklı olarak bonobo maymunlarında tamamen serbest bir cinsel yaşam şekli vardır. Tabii ortamlarında pek az düşman türle yaşayan bonobo maymunlarında anaerkil bir grup yaşamı vardır. Ataerkil grup yaşamının, güçlü düşmanlara karşı bir avantaj oluşturduğu düşünülebilir. Günümüz dünyasında gelişmiş ülkelerde cinselle birlikte kadının rolünün de artmasını benzer bir süreçle izah etmek mümkün olabilir.

Giyinme de insanı hayvanlardan ayıran önemli bir özellik. Sıcak iklimlerde yaşayan ilk insanların vücut kıllarının azalmasını terlemeyi kolaylaştırarak bir sağ kalım avantajı oluşturması mümkün. Ancak bu insanlar soğuk bölgelere göç etmeye başladıklarında giyinme ihtiyacı baş göstermiş olabilir. Giyinmenin ne zaman başladığına ilişkin arkeolojik kanıtlar milattan önce 30 bin yıllarını gösteriyor. Ancak genetik noktada da önemli ipuçları veriyor. İnsanda diğer primatlardan farklı olarak vücut biti ile kafa biti birbirinden farklı yapıdadır. Vücut biti sadece elbise kıvrımlarında yaşayabiliyor. Bu iki bit türünün DNA değişimleri incelendiğinde kafa bitinden farklılaşmasının 70±42 bin yıl önce gerçekleştiği anlaşılıyor. Yani insanların giyinmeye başlaması bu zamanlara denk gelmiş olabilir.

Primat evrimi sırasında ovulasyonun dişi eksternal genitelyada belirtilerinin giderek azaldığı izlenmektedir. İnsanda ise hiç görülmemektedir. Giyinmenin dişi ovulasyon zamanını gizleyerek erkek tarafından sürekli bir korunma sağlanması mümkündür.

İnsanı diğer hayvanlardan farklı kılan en önemli özelliklerden biri de dindir. Ölü gömme törenlerinin izleri 300 bin yıl öncesinde, ayin çizimlerine ise mağara duvar resimlerinde 30-70 bin yıl öncesinde saptanmaktadır. Dinin, insanı diğer hayvanlardan farklı kılan ve organize bir toplum yapısı içinde yaşamasını sağlayan özellikleri ve moral kodları koruyucu bir fonksiyonu olduğu açıktır.

İNSAN: KONUŞAN HAYVAN

PROF. DR. LÜTFÜ HANOĞLU

MEDİPOL ÜNİVERSİTESİ TIP FAKÜLTESİ ÖĞRETİM ÜYESİ

“... there is no fundamental difference between man and the higher mammals in their mental faculties” (Darwin, Descent of man 1871)(1)

Bilindiği gibi evrim teorisi günümüzde, biyolojinin tüm teorik yapısını toparlayıp bütünlük oluşturan en güçlü kuramsal çerçeveyi oluşturmaktadır. Ama Darwin'in yukarıda dile getirilen postulatı ve insan aklının ortaya çıkışının evrim içerisindeki yeterli açıklaması hakkında hala tartışma devam etmektedir. İnsan; ayrık, evrim peki de uymayan bir “tür” olarak Darwin'in tezinin aksine diğer üst düzey memelilerden ayrımlanarak ayrıcalıklı bir konuma yerleştirilebilir mi? Ya da insanın akli melekelerinin ortaya çıkışı evrim teorisi içerisinde yeterli bir biçimde nasıl açıklanıp, soru sonuçlandırılabilir? Bu sorular hepimizi ilgilendirmekle beraber, günümüzde sorunun ilk muhatabı daha çok bilim gibi durmaktadır.

Evrimin temel tezi, insan türü ile diğer hayvanlar arasında bir süreklilik olduğu, Darwin'in söylediği gibi farklılığın bu süreklilik gereği nitelikte değil, sadece niceliksel olarak mevcut olduğudur. Ama pek çok araştırmacıya göre insan ve hayvan arasında akli melekeler açısından açık bir süreksizlik söz konusudur (2). Penn ve arkadaşlarına göre bu süreksizlik ya da kesinti, iki alanda ortaya çıkmaktadır, idrak yetisinde genel olarak ve dil yeteneğinde özel olarak (3). Bu nedenle, insana ait ayırt edici olduğu düşünülen zihinsel yeteneklerin neredeyse tümü büyük ölçüde dil yeteneği ile ilişkilendirilebilir olduğu için ve bu gözden geçirmeyi biraz basitleştirmek için insanın dil yeteneğini diğer tüm akli melekelerinin bir temsilcisi, “insan türü” için ayırt edici özellik olarak alacağız. Ne de olsa “insan konuşan hayvandır.”

Evrimsel olarak araştırmacıların işaret ettiği, insan dil yeteneğine en benzeyen şey, “hayvan iletişim sistemi” (HİS) olarak bilinen ve Hauser tarafından tanımlandığı gibi, sağkalım, çiftleşme ve üreme ile ilgili bilgilerin nakledildiği bir takım sesler, vücut değişiklikleri gibi işaretlerdir (2). Ancak HİS'ler, lisanın bir alt versiyonu değildirler, doğaları gereği ondan tümüyle farklıdır. Bir simgeleştirme içermezler belli tipte çılgınlıklar sadece gerçek, var olan bir tehlike olduğunda dış ko-

şullarla ilişkili olarak geçerli ve işlevseldir, insan dilinde olduğu gibi zihinde saklanıp gerçekte olmayan bir durumu anlatmak için kullanılamazlar. Birbirlerine eklenip daha karmaşık sinyaller haline gelmezler, vb. Yani basitçe Bickerton'un söylediği gibi insan dili hayvanlar âlemi içerisinde sadece eşsiz değildir, yakın bir benzeri bile yoktur (2, 4, 5).

1950'li yıllarda hâkim olan yaklaşım, davranışçı ruhbilim ve dil bilim idi. Bu yaklaşım insan ve hayvan davranışının anlaşılması için temel olarak uyarın/tepki ilişkisi çerçevesinde bir inceleme alanı tanımlıyordu. Bu yaklaşımın öncüsü F.Skinner, (Verbal Behavior 1950) da insan dilinin ortaya çıkışı ile ilişkili temel davranışçı tezi sergiliyordu. Bu yaklaşım, dil yeteneğinin insanda ortaya çıkışını felsefe geleneğinin dinsel yaklaşımları çağrıştıran "zihni" devre dışı bırakmaya, descartesci ruhsal töz'ü iptal etmek üzere Locke/Hume'dan gelen ampirist gelenek, insan bilincinin deneyimden gelen bir algı demeti olduğu görüşü üzerinden ve tekçi maddi töz üzerinden şekillendirmeye çalışıyor, ruhun hayaletinin yeneden geri dönmemesi için davranışçılık ve evrimin açıklayıcı gücüne sarılıyordu. Bilim çevrelerinde bu tarzda bir davranışçılık çerçevesinde hem beyinin, hem de dil ile ilişkili sorunların çözüleceğine tam bir inanç söz konusu durumdaydı (6).

İşte 1960'larda Chomsky'nin dil bilim ve dil psikolojisi hakkındaki devrimci fikirleri böyle bir bilim/düşünce ortamında ifade edilmişti. Chomsky temel olarak felsefe geleneğindeki diğer ana akımın, Descartesci, usçu felsefenin yaklaşımını takip ettiğini ileri sürüyordu. Dilin sadece insana mahsus "ünik" bir yetenek olduğunu, insandaki dil yetisinin "innate" (doğuştan getirilen) bir donanımın varlığında, davranışçı öğrenme mekanizmalarının ötesinde insan bebeğinin bir dilin konuşulduğu ortamda potansiyelden etkin hale geçmesi biçiminde gerçekleştiğini ileri sürüyordu.

1970'lerdeki yazılarında, dilin altında yatan ve tüm insanlarda/tüm dillerde ortak olan ve insan zihnin doğasından kaynaklanan "evrensel dilbilgisi" kavramının 17.yüzyıldan itibaren bu felsefi gelenek içerisinde ortaya konduğunu göstermeye çalışır. Dilin doğasıyla ilişkili açıklayıcı varsayımların en temelde insan düşünce-sinin/zihninin doğasıyla ilişkili açıklamalar olarak görmektedir. O dönemde; *"Bu gün en umut verici yaklaşım, dil görüngüleri ile zihin etkinliği görüngülerini olabildiğince doğru olarak betimlemek, şimdilik varsayılan zihin yapılarını ve süreçlerini hiçbir fizyolojik düzenle ilişkilendirmeden ya da zihnin işlevlerini "fiziksel nedenler" çerçevesinde yorumlamadan, bu olguları açıklayabilecek ve yapılamışlarıyla işleyişlerindeki ilkeleri ortaya çıkarabilecek soyut, kuramsal bir düzenek geliştirmeye çalışmaktır. Bu soyut yapı ya da işlemlerin nasıl gerçekleştiğini ya da somut terimlerle nasıl açıklandığı sorusunu geleceğe bırakabiliriz"* diyor (6). Chomsky dil konusundaki bu yaklaşımları ve getirdiği bakış açısı ile alanı tamamen değiştirmiş, davranışçı/evrimci yaklaşımı çok zayıf bir konuma

düşürmüştür. Ancak Chomsky 2002'den sonra, bu geleceğin artık zamanının geldiğini düşünmüş olacak ki, bir yandan dilin beyinsel/biyolojik alt yapısının gözden geçirilmesi, diğer yandan insan dilinin anlaşılabilmesi için evrimci görüşlerle sonuç verici bir uzlaşma sağlama çabasına giriştiğini görüyoruz. Chomsky ve beraber çalıştığı bilimcilerin bu yaklaşımlarına yazımızın sonunda yeniden döneceğiz, ama şimdi olan biletenin anlaşılması için birkaç başka bilimsel araştırma alanından ve yaşanan gelişmelerden bahsetmemiz gerekli.

Dilin evrimi konusunda gözler ilkin doğal olarak Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın da işaret ettiği gibi, en yakın akrabalarımız gibi görünen kuyruksuz maymunlara, onların gizli kalmış ve insan diline geçişin izlerini taşıyabilecek dil yeteneklerine çevrildi. 1960'lardan itibaren şempanze, goril ve orangutanlara yoğun bir dil öğretme çabası ortaya çıktı. Kuyruksuz maymunların ses denetimi ve gırtlak fizyolojilerinin konuşmaya müsait olmadığı hızla anlaşılmasından sonra çalışmalar işaret dili ve benzeri sembolik sistemler üzerine yöneldi. Ancak sonuçlar başarılı olmadı (2). Dilin çekirdek atomik elemanları "lexicon" olarak isimlendirilir ki bu kabaca sözcük benzeri elemanlar setinden meydana gelir. Sözcükler radikal bir biçimde hayvan iletişimde bulunan her şeyden farklıdır. Hayvan ve insan iletişimi arasındaki bu boşluğa bir örnek olarak petitto şempanzelerin "elma" etiketiyle elma ile bağlantılı yeme, onu bir yerden bulma, alma vb. gibi bütün eylemleri eşzamanlı olarak ifade ettiklerini söylemektedir. İnsan bebekleri bir sözcüğü kendi türüne ilişkin alışık olduğumuz bir kavram çerçevesinde anlar ve kullanırlar. Yani şempanzeler gerçek anlamda nesnelere isimlerine sahip değildirler, onlar sadece zayıf çağrışımların bir karışımına sahiptirler ki bu insanlardan radikal bir şekilde farklıdır (7).

Ancak insan diline evrimsel bir yaklaşım nihayetinde ortaya çıktı ama biraz uzak bir akrabadan, ötücü kuşlardan geldi. Hem erişkin ötücü kuşlarda hem de insan bebeklerinde hayatın erken döneminde duyarlı bir periyottan geçerler ki bu periyotta seslerin taklit edilerek öğrenilmesi söz konusudur. Hem insanlar hem de ötücü kuşlarda FOXP2 geni bu işle ilişkili bulunmuştur. Yine ötücü kuşlarda ötmeyle ilgili beyin bölgeleri insandaki dil ve konuşma alanlarının analogudur. Ötücü kuşlarda da sesin üretildiği bölüm ve işitsel algılama ve bellek ile ilişkili bölüm aynı insanlardaki broca ve wernike alanlarında olduğu gibi ayrılmaktadır. Yakın dönemde ötücü kuşların da insanlarda olduğu gibi şarkının öğrenilmesi periyodu boyunca yukarıda bahsedilen beyin bölgelerinin sol hemisferik dominans gösterdiği ortaya konulmuştur (7, 8, 9). Bir kuş ötüşünde tek tek notalar fonemlerin özel bir şekilde arka arkaya gelerek kombine edilmesi motifleri oluşturur. Yine motiflerde arka arkaya eklenerek şarkının tamamını meydana getirir. Şarkının ardışık elemanları bir takım ardışıklık kuralları tarafından belirlenir ki Marler bunu "fonolojik sentaks" olarak adlandırmıştır. Bu AnBn şeklinde ardışıklığı ifade edi-

lebilen üretilmiş dil sekanslarını ötücü kuşların öğrenebileceğini göstermiştir ki insandaki bağlamdan bağımsız dil yapılarıyla eş olmamakla birlikte kuşlarda da bir tür sentaksın mevcut olduğunu düşündürmektedir. (7, 10) Ancak ötücü kuşlar insan dilinin içerdiği iki temel yapıdan yoksundur. İlk olarak sözcüklerden oluşan, sözcük temelli cümleler ve onların anlamları, ikinci olarak da doğal diller için tipik olan hiyerarşik yapı işleme yeteneği (7).

İnsan dilinin ve akli melekelerinin hayvanlar âleminin diğer üyelerinden açık bir biçimde farklı/süreksiz doğası bu kadar ortada olunca, evrimci bir açıklama için bu süreksizliği de açıklayabilecek bir çözüm yaklaşımı üretmeye odaklandı izleniyor. İnsan dilinin ve akli melekelerinin evrim içerisinde açıklama çabalarını gözden geçiren Fitch, üç farklı yaklaşım tanımlar, bunlar; Darwin'in sorusuna olumlu yanıt veren, dilinde diğer bütün biyolojik yapılar gibi evrimin klasik kuramları çerçevesince yavaş yavaş evrimleştiğini savunan "naif evrimciler", dilin hayvanlar âleminde bir öncülü olmaksızın birden ortaya çıktığını söyleyen "punktasyonist"ler ve evrim içerisinde farklı zamanlarda farklı amaçlar için ortaya çıkmış bazı yetenek modüllerinin bir türde bambaşka ve örneği olmayan insan dili gibi bir işlev için bir araya gelmiş olabileceğini var sayan "preadapsiyonist"ler (11).

Bu noktada Chomsky'nin kökten bir evrimci olan Hauser ve Fitch ile birlikte yazdıkları 2002 Science makalesi ve onun ana fikrine bakmalıyız. Bu makalede yapılan temel şey dil alanının ikiye bölünmesi olmuştur. Dar anlamda dil (DAD) ve geniş anlamda dil (GAD). DAD, GAD'ın bir parçasını teşkil ediyor yani onun tarafından kapsanıyordu ama sadece insana özgü olan dili içeriyordu. GAD'ın DAD'dan geri kalan kısmı ise öncülleri lisan için olmasa bile diğer türlerde mevcuttu ya da insanda lisan için olmasa bile vardı. Temel varsayım, dil yeteneğinin bir dizi alt mekanizmadan (konuşma seslerini ayırt etme, kurallı basit sistemleri işletme, kavramsal temsiller oluşturma vb.) ve bunların birlikte işleyişinden oluştuğudur (12). Buradaki yaklaşım temelde yukarıda preadapsiyonist yaklaşım olarak sınıflandırılan türdendir. İnsan dilini meydana getiren beyinsel yapıların ötücü kuşlarda görüldüğü gibi değişik işlevlerde ve modüler halinde olduğu, sonradan işleve yönelik bir biçimde farklı düzenlemelerin ortaya çıktığını temel tez olarak ileri sürer. Bu yaklaşımın daha kapsamlı bir ifadesi Shettleworth tarafından çifte işleme (dual process) teorileri olarak sunulmuştur. Buna göre insanlardaki kognitif işlevlerin bir kısmının diğer hayvanlardaki temel basit işleme-yi paylaştığını ancak ilave olarak yavaş gelişen insana özgü ve daha fazla explicit olma özelliğinde olan başka processlerle kombine olma özelliğinde olduğunu öne sürer. Bu teori bilişsel işlevler için modüler bir yapıyı varsayar ve çocukların kognitif gelişmelerinde bir çekirdek bilgiye (core knowlege) sahip olduklarını varsayar. İnsan çocukları için tamamlayıcı bir iddia insan öğrenmesine özgü olan yine

biricik bir sosyal ve bilişsel adaptasyon süreci gerektirir. İnsan bilişsel mimarisi insana özgü olan ve tüm türlerde bulunan modüllerin bir mozaiğidir (13).

Tüm bu tartışmalar çerçevesinde diğer insan dilinin ortaya çıkışı ile ilişkili son varılan nokta çok özet bir biçimde şöyledir: Primatlar ve kuşlardan gelen kanıtlar birlikte değerlendirildiğinde konuşma ve dilin evrimi için üç faktörün önemli olduğu izlenmektedir. Birinci olarak nöral ve genetik homoloji söz konusudur. Benzer genler ve beyin bölgeleri işitsel öğrenme ve sözel öğretim için sadece ötücü kuşlar ve insanlarda değil aynı zamanda büyük primatlar ve maymunlarda da söz konusudur. İkincisi işitsel vokal öğrenmenin evrimsel mekanizmaları insanlar ve ötücü kuşlarda aynı şekilde evrimleşmişken, büyük primatlar ve maymunlarda öyle değildir. Üçüncü olarak ise kompleks insan dili hayvan krallığında biriciktir. Kuşlarla ortak atadan evrimleşen işitsel vokal öğrenme ile ilişkili nöral mekanizmalar evrimin ileri aşamalarında diğer dille ilişkili alanların gelişmesiyle kombine olarak insanlardaki biricik dil yeteneğini ortaya çıkarmıştır (7).

Sonuç olarak Darwin'in postulatı üzerinden yaptığımız bu gözden geçirmede insan akli melekelerinin ve dilinin ortaya çıkışı ile ilgili iki şey söylenebilir gibi görünüyor. Öncelikle sorun Darwin'in sözü kadar basit değildir. İnsan akli melekeleri ve dili hayvanlar aleminde biriciktir. Söz konusu olan fark, derece farkı değil nitelik farkıdır. Yine de tüm araştırmalar genel "evrim" teorisi çerçevesinde sorunu ele almaktadır. Fitch'in sınıflamasının hiçbir üyesi evrimci bakış açısının dışında değildir. Tüm farklı yaklaşımlar da çözümün genel evrim teorisi içinde kalınarak bulunabileceği düşüncesindedir.

Kaynaklar

- 1) Darwin, C. *The descent of man and selection in relation to sex*. 1871 London, UK: John Murray (Türkçe) *İnsanın Türeyişi*. Charles Darwin Evrensel Basım Yayın / Bilim Felsefe İstanbul 2013
- 2) Bickerton D. *Ademin Dili*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi. İstanbul 2012
- 3) Penn DC, Holyoak KJ, Povinelli DJ. *Darwin's Mistake: Explaining the discontinuity between human and nonhuman minds*. *Behavioral and Brain Sciences*, 2008; 31, 109–130.
- 4) Permac D. *Human and animal cognition: Continuity and discontinuity*. *PNAS* 2007;104(35):13861–67
- 5) Premack D. *Why humans are unique: three theories*. *Perspect. Psychol. Sci.* 2010; 5: 22–32. (doi:10.1177/1745691609356782)
- 6) Chomsky N. *Dil ve zihin*. Ayraç yay. Ankara 2001
- 7) Berwick RC, Friederici AD, Chomsky N, Bolhuis JJ. *Evolution, brain, and the nature of language*. *Trends in Cognitive Sciences* 2013, Vol. 17, No. 2
- 8) Jarvis ED. *Learned Birdsong and the Neurobiology of Human Language*. *Ann NY Acad Sci.* 2004; 1016: 749–777.
- 9) Berwick RC, Okanoya K, Beckers GJL, Bolhuis JJ. *Songs to syntax: the linguistics of Birdsong*. *Trends in Cognitive Sciences* 2011, Vol. 15, No. 3
- 10) Jarvis ED. *Neural systems for vocal learning in birds and humans: a synopsis*. *J Ornithol.* 2007; 148(1): 35–44. doi:10.1007/s10336-007-0243-0.

- 11) Fitch WT. *Evolutionary Developmental Biology and Human Language Evolution: Constraints on Adaptation. Evol Biol* 2012; 39:613–637
- 12) Hauser MD, Chomsky N, Fitch WT. *The faculty of language: what is it, who has it, and how did it evolve? Science* 2002;298, 1569–1579.
- 13) Shettleworth SJ. *Modularity comparative cognition and uniqueness. Phil.Trans. Soc.B.*2012;367: 2794-2802

BİR BEDENDE İKİ KOD İKİ KARAKTER

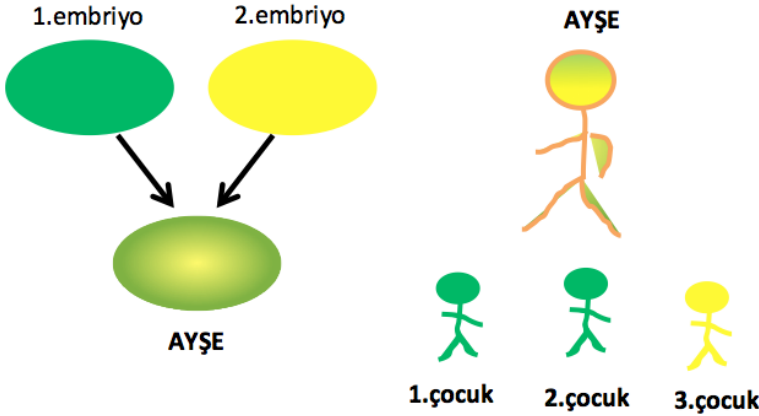
PROF. DR. TANGÜL MÜDOK

MEDİPOL ÜNİVERSİTESİ TIP FAKÜLTESİ ÖĞRETİM ÜYESİ

Florence Arkeoloji Müzesi'nde, 5.yy'dan kalan bir heykel, mitolojide antik çağda, bugünkü Güney Anadolu bölgesinde yaşamış olan Likya uygarlığına ait **kimera** adı verilen mitolojik bir figürdür. Homeros Destanı'na göre kimeranın gövdesi pek çok hayvanın birleşmesinden oluşmuştur. Başı bir aslanın başı, arka ayakları bir keçi, kuyruğu ise bir sürüngen gövdesidir. Yine destana göre, ağzından bir ejder gibi alevler çıkaran bu canavarı, epik kahraman **Bellerophon**; üzerine bindiği kanatlı atı **Pegasus** yardımıyla öldürmüştür. Antalya'nın Çıralı Belde-si'ndeki sönmeyen volkanik alevler, adlarını bu canavarın ağzından çıkan alevlerden almaktadır. "Yanartaş" adı, bu efsanevi canavardan gelmektedir. Ancak bölgenin Eski Yunanca'daki adı, çok bedenli canavardan alıntılanarak "Khiamara" olarak adlandırılmıştır. Birden fazla canlı türünün karışımından oluşmuş bu ilginç mitolojik canlı, günümüzde nadir ortaya konulan, aslında yaygın olan oldukça şaşırtıcı bir genetik duruma da isim atfetmektedir: **Kimerizm**

Söz konusu şey kimerizm olduğunda, "hangi beden parçanız annenizdendir?" ya da "teyzeniz anneniz olabilir mi?" gibi sorular biz insan türünü yukarıda bahsedilen mitotik figüre yaklaştırır mı? Anatomik-fizyoloji temelinde hastalıklarımız karmaşıklaşır mı? Hatta başımıza umulmadık sosyal, psikolojik, hukuksal problemler çıkar mı? Annenizin karnında döllenenmiş iki farklı yumurtanın birleşmesi sonucu, tek bedende fakat gelişmemiş ve doğmamış ikizinizin karışımı olarak dünyaya gelmiş olabilir misiniz? **Tetragametik kimerizm** olarak ifade edilen bu durumda, vücudunuzda doğmamış ikiz kardeşinizin DNA'larını da taşıyor olacaksınız. Tetragametik kimerizm, iki farklı yumurta hücresinin, iki farklı sperm tarafından döllenesini takiben, oluşan blastosit evresindeki ikiz embriyoların birbirleri ile kaynaşması sonucunda ortaya çıkan bir olaydır.

Embriyo büyüdükçe, farklı embriyolardan gelen hücre grupları, farklı organların oluşumunda yer almaya başlayabilir. Kimer bir bireyin karaciğeri bir hücre grubundan, böbreği ise diğer embriyoya ait hücre grubundan köken almış olabilir. Bu durumda bu iki organın genetik yapıları elbette birbirinden farklı olacaktır.

Ustelik kimerik doğan dişi bir bireyde, sağ yumurtalığın kendisine, sol yumurtalığın ise dünyaya gelmeyen ikizine ait olma olasılığı da vardır. Bu durumda kadın hamile kaldığında dünyaya gelen bebek; kadının doğmayan ikizinin DNA'sını taşıyor olacaktır (teyzesinin veya dayısının). Yani kadının DNA profili ile dünyaya getirdiği bebeğin DNA profili birbirini tutmayabilir. Bu durumun, bazen kadının dünyaya getirdiği çocuğuna karşı sevgisiz kalmasına da neden olabileceği üzerine çalışmalar mevcuttur. Hem çocuk hem de annede ağır ruhsal sorunlar tarif edilmektedir. Bebeğine karşı sevgi beslemeyen bazı anneler “neden?” sorusunun cevabını bazen kendileri de bulamazlar. Dolayısıyla çocuk “sevgisiz” büyüme ortamına mahkûm edilebilmektedir. Bu durumun, anne ve bebekte yarattığı psikolojik tahribatın yanı sıra, psikiyatri uzmanlarına da sıkıntı yarattığı bilinmektedir. “**Mikrokimerizm**”in psikotik bozukluklar üzerine etkisi konusunda değerlendirmeler yapılmıştır. Her ne kadar kan beyin bariyerinin hücre geçişine engel olabileceği düşünülse de bugün henüz bilemediğimiz bazı mekanizmalar yolu ile gebelik esnasında, anne beyin dokusuna fetus kaynaklı mikrokimerik hücrelerin göçü ya da tam tersi mümkün olabilmektedir. Otoimmün tiroiditis vakalarının varlığı, klinisyenlere “klinikte karşılaşılan postpartum psikoz ve postpartum depresyon olguları, fetusa ait mikrokimerizm sonucu ortaya çıkan otoimmün hastalıklar kategorisinde olabilir mi?” sorusunu sordurmaktadır.

Yaygınlaşan yardımcı üreme teknikleri (tüp bebek) uygulamalarında çok sayıda döllenmiş yumurtanın anneye transfer edilmesinin, tetragametik kimerik vakaların otuz kat artmasına yol açtığı bildirilmektedir. Çünkü doğurganlık şansını yakalamak için çok sayıda embriyo aynı anda transfer edildiğinden, döllenmiş yumurtaların birbiriyle temas etme olasılığı artmaktadır. Bu nedenle, tüp bebek merkezleri ön görülen yasal sayıda yumurtanın anneye transferi konusunda oldukça dikkatli olmalıdır.

Hermafroditizm dışında kimeralar baskın bir fenotip göstermezler. Bazı kişilerde iki gözün birbirinden farklı olması gibi karakterler gözlenebilir. Çoğu kimerin

cildinde, “**Blaschko çizgileri**” adı verilen ve UV ışık yardımı ile gözlenen çizgiler mevcuttur. Bu çizgiler, iki ayrı ten rengi tonu kodlayan farklı embriyo hücrelerinin rahim içindeki gelişimleri boyunca yaşadıkları hücre göçü nedeniyle ciltte farklı iki tonun girdap benzeri desenler oluşturmasından kaynaklanır. Blaschko çizgilerini çıplak gözle görmek zordur. 1901’de Alman dermatolojist Alfred Blaschko tarafından ilk kez keşfedilmiştir.

Kürklerinde renkli lekelerle sahip hayvanlar genetik açıdan her zaman kimerik değildirler, “mozaik hayvanlar” olarak incelenirler. Yani tek gen takımındaki mutasyon sonucu ortaya çıkan bir fenotip. Tek zigotta oluşan bir genetik farklılıktır. Bu lekelerle ait genler, bu hayvanlara annelerinden ya da babalarından aktarılmamıştır. Embriyo evresindeyken, renkli lekeleri üretmek üzere bölünen deri hücrelerinde mutasyon olmuştur. Mozaikizm (=Mosaicism), DNA sekanslaması metodu uygulanana kadar araştırılması zor konuydu. Geçmişte genetikçiler sadece mutasyonların ve etkilerin çok büyük ve bariz olduğu örnekleri keşfedebilmişlerdi.

Kimerik hayvan deneyleri; kök hücrelerin “erken” dönemden itibaren bir arada çalışarak doku ve organları oluşturabildiklerini göstermiştir. Yapılan çalışmalarla daha geç dönemlerde kök hücre enjeksiyonu ile kimerik canlı elde edilemediği gösterilmiştir. Aslında deneysel kimerizm çalışmaları, kök hücre ile organ yetmezliklerinin tedavi edilebilirliği konusundaki problemlerin aşılması amaçlıdır. 1960’larda, fare vücuduna başka bir fare embriyosunun implante edilmesi, iki ayrı maymun embriyosunun birleştirilme çalışmaları kök hücre davranışlarını anlamak ve hücrelerin spesifik dokulara dönüşme mekanizmalarını aydınlatmak hedefli olmakla birlikte, ilk kimerizm denemeleridir. Genetik mühendisliğinde kimeralar farklı ırkların DNA’ları ile oluşturulmuştur. İnsan veya insan olmayan DNA fragmentleri tütün bitkisi içine sokularak lenfomalar için patentli aşı potansiyelleri yaratılmaya çalışılmıştır. “Spidergoats” BioSteel® patentli araştırması, ağı güçlü bir örümcek ile keçi kimeri deneyidir. Amaç, medikal ve uzay teknolojileri kapsamındadır. University of Missouri; genetik olarak insan immün sistemini reddeden geni taşımayan domuzları xenotransplantasyonlarla irdeleyen çalışmalarını patentlemiştir. Nisan 1998, Stuart Newman ve Jeremy Rifkin’in patent başvurusu “humanzee” (insan-şempanze) kimerizmi üzerinedir.

Kimerizm, ilginç bir konu olması nedeniyle popüler kültürde de sıklıkla yer bulmaktadır. CSI (Crime Scene Investigation, Olay Mahali İnceleme) dizisinin 4. sezonunun 23. bölümünde, kahramanlar bir tecavüz şüphelisinin peşindedirler. Şüpheliden alınan kan örnekleri, suç mahallindeki sperm örnekleri ile karşılaştırılır. Sonuç negatiftir, iki örneğin genetik yapısı farklıdır. Şüpheli salıverilmesine rağmen, tüm şüpheler genetik tanı yöntemi kullanılan ama aklanan bu kişiye işaret etmektedir. Dedektifler, zanlının kolundaki mitolojik canavar kimera dövmesini fark edince, bu dövmeden yola çıkarak olayı çözerler. Şüphelinin bu defa

kan hücreleri değil, başka hücrelerinden örnekler alınır, sonuç suç mahallindeki sperm analiziyle uyumludur. Adalet şimdi yerini bulmuştur.

Korku romanı yazarı Stephen King'in "The Dark Half" romanı ve aynı isimli filmi diğer bir kimera öyküsüdür. Romanda, bir yazarın beyninde ve bedeninde yaşayan ikiz kardeşinin varlığı anlatılmaktadır. Thad isimli yazar zaman zaman bilincini kaybetmekte, bu zamanlarda masasının üzerinde Stark ismiyle birbirinden gizemli kendisine hitaben yazılmış, notlar bulmaktadır. Eser Stark'ın, anne karındayken Thad ile bütünleşen kötücül ikizi olduğu gerçeği ile sonlanmaktadır.

Günümüzde "olay mahalli incelemelerine ilişkin" televizyon dizileri, gazete haberleri, romanlar, filmler vb. yayınlar gerçek hayat ile kurgu arasında düşünce bulanıklığı yaratırken, içinde kimerizm olan bir davada DNA testi sonucunu yok sayma ya da suçlunun illa kimerik olduğunu dayatma gibi toplumsal karar baskıları ortaya çıkabilmektedir ki bu "**Revers CSI Etki**" yani "**olay mahali incelemenin ters etkisi**" olarak adlandırılır. ABD'de jüri üyelerinin karar mekanizması olarak kullanılması, bu etkinin önemini daha da arttırmaktadır.

Kimerizm, kriminal davaların soruşturma, kovuşturma ve savunma basamaklarında etkin bir durum olarak ortaya çıkar. DNA analizlerinin metodolojik güvenilirliği ortadadır. Ancak adli kararlarda Adli Tıp'ın vereceği DNA analiz sonuçları, davaların sonucunu direkt etkileyen bir faktör olduğundan, güvenilirlik yönünde etkin parametreler dikkatle ele alınmalıdır. Kimerik bir kriminal davada yanlış bir beraat verilebileceği gibi suçsuz birinin suçlu olarak ceza alması da mümkündür. Bu nedenle kimerizm oluşumunun çeşitlerini ve DNA analizlerinin yetersiz kalabileceğini bilmek önemli gözükmektedir.

Mikrokimerizm bir bireye ait az sayıda hücre veya DNA'nın başka bir bireyde bulunması haline verilen isimdir. Birçok çalışmada gebelikte anne ile fetüs arasında ve ikiz kardeşler arasında kök hücre geçişleri olduğu gösterilmiştir. Sonradan kazanılmış mikrokimerizm ise, kan transfüzyonu veya organ nakli ile kişiden kişiye geçen hücreler veya DNA'yı ifade eder. Testlerde "extra allele", yani aynı karakteri taşıyan ikiden fazla gen çıkma olasılığına karşı kan analizleri Adli Tıp analizleri dışında tutulur. Kan almış bir suçlunun DNA'sı ile zavallı bir masumun kanı çok ama çok küçük bir olasılık da olsa aynı çıkabilir. Tamamen kemik iliği değiştirilmiş bireyde ise kan hücreleri DNA'sı vericinin DNA'sıdır. Diğer doku DNA'sı kendine aittir. Kök hücre transplantlarında, test amaçlı ağız içi yanak dokusu alınmış bireylerin yaklaşık yüzde 74'ünde kendi genomları ile donörlerin genomlarının karışmış halde buldukları rapor edilmiştir. Transplant edilen kök hücreler sadece kan hücrelerini yenilememiş, ayrıca yanağı kaplayan hücrelerin de yerini almıştır. İlginçtir ki yapılan çalışmada, alıcı kişilerin saç hücrelerinde donör genomu bulunmamıştır.

• 2005’de Alaska’da hukuksal bir vaka seksüel saldırı üzerinedir. Genetik laboratuvarı öldürülmüş kadının cinsel organından elde ettiği semen DNA’sı analizini önce şüpheli kan örneği ile karşılaştırmış, ardından “daha önceki suçları var mıydı?” şüphesi ile CODIS (Combined DNA Index System) kan bankası örnekleri ile karşılaştırmıştır. İlginç bir şekilde karşılaştırma sonucunda, örneğin hapis-hanedeki bir mahkûm kanı ile de uyumlu olduğu ortaya çıkmıştır. Birebir DNA benzerliği ancak tek yumurta ikizlerinde olabileceğine göre, bu benzerlik nasıl olmuştur? Katil hapiste gözükmemektedir. Katil zanlısının ikizi yoktur ama DNA örneği aynı çıkan mahkûm kardeşidir. Yıllar önce iki kardeş arasında gerçekleşen kan transfüzyonu bu sonucu vermiştir. Kardeş radyoterapi ve kemoterapi görmüş fakat bu uygulama, donörden alınan hücreleri öldürmemiştir. Bu vakadan sonra, kan, semen, saç, yanak vb. doku örneklerinin DNA testlerinin yapılması, DNA test metodları, transfüzyon olasılığı, kriminal vakalarda önemli bir parametre olarak ele alınmıştır.

“Bir tarafta sağlık, diğer yanda adalet, insan hakları ve etik”. Kan ve kemik iliği (kök hücre) nakillerinde, doğuştan kimerizmin aksine, sadece bir süre kimerizm gözlenir. Konu, suçun aydınlatılması çerçevesinde incelendiğinde gerek kan, gerekse kök hücre nakillerinin bazen failin bulunmasını zorlaştıracığı bir yana verici ya da alıcının haksız yere suçlanmasını da beraberinde getireceği akıldan çıkartılmamalıdır. Örneğin olay yerinde biyolojik delil bırakan suçlu, kan nakli yapıldıktan sonra üç ay içinde yakalansa, kanından DNA analizi yaparak suçlu olduğunu kanıtlamak neredeyse olanaksızlaşır. İşin kötü tarafı, DNA bankası çok zengin bir ülkede bir rastlantı eseri, günün birinde suçlanan kişiye kemik iliği veya kan verenin DNA profili bu bankada yer alsın, suçu işleyen o kişi olduğu hükmüne varılabilir. Sonuç olarak; gerek vericiye, gerekse alıcıya, “günün birinde hiç işlemedikleri bir suçun faili olarak tutuklanabilecekleri” söylenirse, “insanlar kemik iliklerini vermekten vazgeçerler mi?” sorusu da akla gelebilir.

“**Genetik adalet**” tartışmaları içinde “hayali, endişe verici kimerik suçlar, suçlular yaratılabilir” denmektedir. Normalde embriyo iki hücreden gelişir (dişi+erkek). **Tetragametik** kimerizmde yukarıda da bahsettiğimiz gibi döllenme iki adet yumurta ile iki adet sperm arasında gerçekleşmektedir (çift yumurta ikizleri). 2 adet döllenmiş yumurta daha sonra birleşerek tek bir fetus meydana getirebilir. Toplam dört hücrenin birleşmesi ile meydana gelen bir canlı söz konusu olabilir. Bazı organlar iki embriyonik diziden oluşur.

• 1998 yılında, 31 yaşındaki bir anne adayı ve 41 yaşındaki bir baba adayı, tüp bebek sahibi olmak isterler. Tüp bebek girişiminde, annenin rahmine döllenmiş üç embriyo yerleştirilmesine rağmen, çoğu tüp bebek denemesinde olduğu gibi embriyolardan sadece bir tanesi gelişimini tamamlar. Çift, gebelik süresinin sonunda, normal doğum ile 3,46 kilogramlık sağlıklı bir erkek bebek sahibi olur. Yeni do-

ğan bebekte sağ testis normal olup, sol testis torbasının içi boştur. Bu bebeklerde çok sık rastlanan bir durum olduğu için bir süre, sol testisin de yerine inmesi için beklenir. Bebek 15 aylıkken bu durumun ameliyatla düzeltilmesine karar verilir. Ameliyat sırasında, bebeğin sol kasiğında bir fitik olduğu ve fitik içinde bozunmuş testis benzeri bir yapının olduğu fark edilir ve bu dokular ameliyat sırasında alınır. Daha sonra yapılan patolojik incelemede, bu dokuların aslında körelmiş bir rahim ve yumurtalık kanallarına ait dokular olduğu saptanır. İleri tetkiklerde, bebeğin kanındaki akyuvar hücrelerinde iki dizi hücre olduğu tespit edilir; kadınlara özgü 46, XX ile erkeklere özgü 46, XY. Yani bebek doğmamış kardeşlerinden doku parçaları taşımaktadır.

- 2002 yılında 52 yaşındaki Karen Keegan'ın böbrek nakline ihtiyacı vardır. Doku uyumsuzluk testleri yapıldığında üç erkek çocuğundan ikisinin dokularının kendininki ile hiçbir şekilde uyum sağlamadığı görülmüştür. Detaylı testler kadının kanının tek hücre kökeninden geldiğini ancak yanak içi, deri ve saç doku örneklerinin iki tip hücre dizisinden kaynaklandığını göstermiştir. Yani kadının iki genomdan oluştuğu ortaya çıkmıştır. Bir genomun kadının kanı ve yumurtalarından bazılarını oluşturduğu, diğer yumurtaların ayrı bir genoma sahip olduğu anlaşılmıştır. Daha sonra Karen, birkaç yıl önce ameliyatla çıkarılmış olan tiroid bezinin de test edilmesini ister. Yapılan incelemelerde, Karen'in bir oğlunun genetik yapısının kendisiyle olmasa bile, birkaç yıl önce aldırıldığı tiroid beziyle aynı olduğu saptanır.

- Yasal bir vaka olarak; 2003'de boşanma ve analık tespiti ile ilgili Lydia Fairchild iki çocuk doğurmuş, üçüncüsüne hamiledir. Çocuklarına bakamadığı gerekçesiyle devlet yardımına başvurmuş ancak çocukların DNA analizi ile kanıtlanması istemi ile karşılaşmıştır. Anne, baba ve iki çocuk bir klinikte kan vermişler fakat sonuçta; eşi, çocukların babası çıkmış ancak kendisinin iki çocuğun da annesi olmadığı görülmüştür. Sonuçlara yapılan itiraz üzerine testler yenilenmiş. Lydia anneliğini yeni test ile de ispat edememiştir. Üstelik "çocuk kaçırma" suçlamaları ile karşı karşıya kalmıştır. Bu gelişmeler yaşanırken üçüncü çocuğunu doğurmak üzere hastaneye yatmıştır. Mahkeme, doğum sırasında çocuktan ve anneden kan alınarak DNA analizi yapılmasını istemiş fakat test sonuçları; bebeğin diğer iki çocuk ile kardeş olduğunu, babanın kendi babası olduğunu, Lydia'nın ise annesi olmadığını bilirkişi huzurunda ortaya koymuştur. İkinci bir suçlama olarak Lydia Fairchild "yasal olmayan yollarla rahim kiralayarak gelir elde etmek" suçlamasına maruz kalmıştır. Savcılık her üç çocuğun da anneden alınarak sosyal hizmet kurumuna yerleştirilmesini talep etmiştir.

Bayan Lydia Fairchild'in avukatı Alan Tindell, durumu genetik uzmanı arkadaşıyla tartışsaydı, arkadaşı da 1998 yılında New England Journal of Medicine adlı bilimsel dergideki makaleye rastlamamış olsaydı, Lydia'nın yeryüzünde bi-

linen 50 kimerik insandan biri olduğu, yani tek bedende birden fazla tipte DNA profiline sahip olabileceği, kimsenin aklına gelmeyecekti. Sonuçlara itiraz eden avukat, testlerin yenilenmesi istemi ile tekrar mahkemeye başvurdu ve mahkeme öne sürülen gerekçeyi kabul etti. Lydia'nın incelenebilecek tüm dokularında DNA analizi yapılmasını istedi. Cilt, saç, kan ve yanak içi hücrelerinin DNA'sı çocukların annesi olamayacağını gösteriyordu ama rahim içinden alınan hücrelere göre her üç çocuğun da annesiydi. Bayan Lydia Fairchild'ın duruşmalarla geçen üç yıla yakın kâbusu böylece bitti. Nihayet kocasından boşanabildi ve çocuklarına devlet yardımı bağlandı.

- Andrey Çikatilo Ukrayna doğumlu Sovyet seri katildir. 1978-1990 yılları arasında 53 kesinleşen cinayet işlemiştir. Ekim 1992'de 52 kişiyi öldürmekten suçlu bulunmuş (kendi itirafına göre 56 cinayet teşebbüsünde bulunmuş ve bunların 53'ü cinayetle sonuçlanmıştı) ve 14 Şubat 1994'te kafasına kurşun sıkılarak infaz edilmiştir. Davalarından birinde olay mahallî incelemelerinde mağdurun üzerindeki sperm ile Chikatilo'nun kan grubu testi birbirini tutmadığından salverildiği yetmiyormuş gibi, kan testi, olay mahalli örneği sperm testi ile eşleşen bir diğer şüpheli, katil sanılarak idam edilmiş. Tıpkı yukarıda bahsedilen C.S.I dizisi 4. sezon 23. bölüm dizisi gibi. Dizide “tecavüz zanlısını kan ve sperm genetik analizi birbirini tutmadığı için salıverirler. Bir kimer olan suçluyu, kolundaki Kimera dövmesi ele verir”.

Kimerizm

- PCR kullanılarak, kısa ardışık tekrarlar (Short Tandem Repeats-STR) gibi polimorfik DNA dizileri analizi [CTAGTCGT(GATA)(GATA)(GATA)GCGATCGT], tek nükleotid polimorfizmleri (Single Nükleotid polimorfizm-SNP) analizi,

[GCTAGTCGATGCTC(G/A)GCGTATGCTGTAGC]

- Baz katılması ya da silinmesi belirteçleri (insersiyon/delesyon-INDEL),

GCTAGTCGATGCTC.GCGTATGCTGTAGC

GCTAGTCGATGCTC(Nx)GCGTATGCTGTAGC,

- Çok sayıda tekrarlayan baz dizilerinin sayı analizi (copy number variations-CNV) yöntemleri ile belirlenir. [A-B-C-D yerine A-B-C-C-D veya A-B-D]

2005 yılında “İnsan Genom Projesi” büyük heyecan yaratmıştır. Bu dönemde bile bir bireyde yaygın bir genetik farklılık olabileceğini önermek, kuşkucu bir tavırla karşılanmıştır. Ancak günümüzde bu fısıltılar kuramsal olmaktan çıkmış ve tıp, biyoloji ve hukuk için önemli bir konu haline gelmiştir. Tek bir hücrenin kromozomlarındaki sekansları okunur, bir bedende genetik alan haritalamaları yapılır

olmuştur. “DNA’mızı tanıdıkça kendimizi tanıyacağımız kesindir. DNA’larımız konusunda son yıllarda düşünce yapımız değişmektedir” denilmektedir. Genetik farklılıkların sık olduğu hastalıklar tıp alanında farklı tanı ve tedavi yönelimlerini beraberinde getirmektedir. Bir enzim sentezini gerektiren gen yoksa diyete ilişkin tedavi ona göre tasarlanmaktadır. Hukuk için, tek bir hücreden DNA analizi yapabilmeyi dayanılmaz hafifliği kırılmış, beraberinde büyük sorun ve karar sorumlulukları gelmiştir. Örneğin tükürük örneklerinin semen örnekleri ile DNA dizisi açısından eşleşmediği düşünülürse, Adli Tıp ağır bir analiz metodolojisi ile karşı karşıyadır.

Genetik ilerledikçe kan hücresi kullanılarak yapılan DNA testinin; diğer organ ya da hücre ilişkili hastalıkların etkeni mutasyonlara ilişkin tanıyı koyamayabileceği de ortadadır. Gizemin çözülmesi; farklı genomları incelemek ve hastalıkla ilişkilendirmek için güçlü yöntemler geliştirmek üzerine kuruludur. Ancak klinikte bu derin bakış açısı ile analitik düşünce yapılarının oluşması da zaman alacaktır.

Tıp alanında kullandığımız bu yöntemler, genetik rahatsızlıkların teşhisinin konmasında kullanılır. Embriyonun her kromozomuna ait detaylı bilgi edinmeyi sağlayan “Mikro array” yöntemi özürü bebek doğma oranı azalır. Bazı hastalıklara yatkınlıkların ya da hastalıklara karşı direncin artacağını önceden tespit edilebilir. Bir takım anomaliler ve zekâ geriliği bulunan fakat tanı konulamamış bazı bebeklerde, genetik hatanın nerede olduğu tespit edilebilir. Bir bebeğin ya da bir embriyonun DNA’sı binlerce parametre için aynı anda ve çok kısa sürede test edilebilir.

Kaynaklar

- Bazopoulou-Kyrkanidou E. Chimeric creatures in Greek mythology and reflections in science. *Am J Med Genet.* 2001 Apr 15;100(1):66-80.
- Bülent Demirbek: *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, Current Approaches in Psychiatry.* 2010, 2(3): 417-420.
- David H. Kaye, *Minnesota Journal Of Law, Science & Technology*
- David T. Bonthron, *Letter to the Editor: XX/XY Chimerism After IVF, 24 Prenatal Diagnosis* 573, 578 (2004).
- Derderian SC, Jeanty C, Walters MC, Vichinsky E, MacKenzie TC. *In utero hematopoietic cell transplantation for hemoglobinopathies. Front Pharmacol.* 2015 Jan 12;5:278.
- Granzen, Robert Russell, “The Human Chimera: Legal Problems Arising From Individuals with Multiple Types of DNA” (2014). *Law School Student Scholarship. Paper 485.*
- http://scholarship.shu.edu/student_scholarship/485, (Erişim tarihi: 10.05.2015)
- <http://www.acikbilim.com/2012/09/dosyalar/kimerler-kediler-tuhafliklar.html>, (Erişim tarihi: 10.05.2015) <http://www.grain.org/publications/deco01-en-p.htm> (Erişim tarihi: 10.05.2015)
- Strain L., Dean J., Hamilton M., Bonthron D. *A True Hermaphrodite Chimera Resulting from Embryo Amalgamation after in Vitro Fertilization. New England Journal of Medicine.* 1998. 166-169 Volume 14 Winter 2013 Issue 1. *Essay:Chimeric Criminals*

ÖZNEELLİK VE İNSAN DOĞASI

EYÜP SÜZGÜN

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ FELSEFE BÖLÜMÜ DOKTORA ÖĞRENCİSİ

“Tür” kavramı, biyolojik bilimlerdeki en çetrefilli meselelerin başında gelir. “Tür” nedir? Belirli bir canlı grubunu bir tür altında toplayarak diğer canlı veya canlı gruplarından ayırmak ne kadar mümkündür? Bir türü diğerinden kesin biçimde ayırabilecek *fiziksel*, *biyolojik*, *psikolojik* veya *fenomenal* bir kıstas/ kriter var mıdır? Bu ve benzeri sorular, “tür” kavramının ortaya ne kadar zor bir sorun çıkarıldığını göstermektedir.

Tanımlanmasında yaşanan sorunun yanı sıra, “tür” kavramının *araçsal* veya *ideolojik* bir takım kullanımlara yol açtığını veya hizmet ettiğini de görebilmekteyiz. Bu anlamda, kimi “tür” kullanımları canlılar arasında ontolojik açıdan ayrımlar yaparak, belirli bazı varlık türlerinin diğerlerinden “üstün” oldukları (insanlar ile hayvanlar arasında yapılan türsel ayırım gibi) çıkarımında bulunurken; diğer bazı kullanımlar ise aynı tür içinde dahi kesin veya keskin ayrımların yapılabileceği sonucuna varmaktadırlar (bazı ırkların diğerlerinden üstün olduğu iddiaları gibi). Bu kullanımlardan ilki tür tanımının *araçsal* kullanımlarına, ikincisi ise ırkçılığa kadar varan *ideolojik* kullanımlarına örnek gösterilebilir.

Bu çalışmada, araçsal ya da ideolojik kullanımlara işaret eden bu tartışmalara girmeksizin, “insan türü” özelinde, türe-özü bir kıstas bulunup bulunamayacağı sorununa odaklanacağım. Bu amaçla, çalışmanın ilk bölümünde “her türün o türü kendisi kılan özel bir *doğa* taşıdığı” görüşünü merkeze alarak “insan türü” ile “insan doğası” arasında kurulacak bir ilişkinin “tür” kavramının belirlenimi için nasıl bir zemin teşkil edebileceğini tartışacağım. Ardından, “tür olarak insanı diğer varlıklardan ayıran veya ‘insanı insan yapan’ *temel doğa* nedir?” sorusundan hareketle, bu temel doğanın, öznelik veya deneyimi mümkün kılan, beynin içsel aktivitesinin özel uzaysal-zamansal yapısı olduğunu ileri süreceğim. Son olarak, bu özel uzaysal-zamansal yapı aracılığıyla, insan türünün diğer türlerden farklı bir özneliğe veya “bakış açısı”na ya da farklı bir dünya deneyimine veya dünyaya farklı bir açılıma sahip olduğunu savunacağım. Böylece insan türüne özgü bu öznelik veya deneyimin, onu diğer türlerden ve o türlere özgü öznelik veya deneyimlerden ayıran temel bir kıstas olarak değerlendirilebileceği sonucuna varacağım.

İnsan Türü ve İnsan Doğası

Tarihsel açıdan ele alındığında, “insan”ın *ne* olduğunu belirlemek için (her dönemde sahip olunan anlayışlara bağlı olarak) birbirinden farklı “doğa” tanımlarının yapıldığı görülmektedir. Zamanla bu tanımların büyük bir kısmı unutulup terk edilse de, bugün *insana* ve insan doğasına dair yeni türden anlayışların ortaya konulmaya çalışıldığı bir dönemden geçilmektedir.

Son yüzyılda yapılan bilimsel çalışmalar içinde, insan doğasını doğrudan ilgilendiren iki önemli gelişmenin kaydedildiğini söylemek mümkündür: Bunlardan ilki biyoteknolojik çalışmalar (örneğin yardımcı üreme teknikleri, kök hücre çalışmaları, doku mühendisliği ve klonlama) ile genetik mühendisliğinin ortaya çıkışıken, diğeri ise nöroteknolojilerde (örneğin PET, fMRI, EEG gibi beyin görüntüleme teknikleri) kaydedilen ilerlemeler ile buna bağlı olarak beyin bilimlerinde yaşanan gelişmelerdir. Bunların ikisi de, insan türüne ve doğasına dair daha önceden sahip olduğumuz fikirleri tartışmaya açarak yeniden gözden geçirilmelerini zorunlu kılmıştır. Bugün nanoteknoloji, genetik, yapay zekâ ve nörobilim alanlarında yapılan çalışmalardan elde edilen bilgilerle birlikte insan türünün ve doğasının geliştirilebileceği veya iyileştirilebileceği fikri giderek hâkim görüş olmaya başlamıştır. Fakat insan türüne ve insan doğasına dair mevcut kavrayışı tartışmaya açtıkları için bu gelişmeler aynı zamanda birçok *etik değerlendirme*, *felsefî analiz*, *hukuki belirleme* ve *siyasi denetim* sorunlarını da beraberinde getirmişlerdir.

Söz konusu gelişmelerin insan doğasıyla ilgili başlattığı tartışmaların merkezinde, insanoğlunun kendine mahsus ortak özelliklerden ya da benzerliklerden oluşan bir altyapıya gerçekten sahip olup olmadığı sorunu yer almaktadır. Örneğin, hemen hemen her insanda anatomik ve fonksiyonel açılardan büyük oranda benzer olan bir böbrekten ya da pankreastan bahsedilebildiği gibi acaba *insanı* diğer canlılardan ayıran veya farklı kılan kendine mahsus bir doğanın bulunduğundan da söz edebilir miyiz?

İşin aslı, “insanı insan yapan temel doğa”nın ne olduğu meselesi oldukça tartışmalıdır. Çünkü “insan” kavramının ‘bedensel bir form’ veya bu bedensel formu da kuran ‘genetik bir materyal’ anlamında *salt fiziksel bir nesneye* mi, yoksa tersine, *psikolojik*, *zihinsel* ya da *ruhsal bir varlık* anlamında daha karmaşık bir yapıya mı işaret ettiği meselesi çok açık değildir. Her ne kadar biyoteknolojik gelişmelerle birlikte başlayan tartışmalarda genetik materyalden hareketle insan doğası belirlenmeye çalışılsa da, genel olarak tartışma genetik materyalin haricinde başka bir takım unsurlar (hafıza, zekâ, akıl yürütme gibi kognitif işlevler ile dil ve duygu gibi beynin diğer üst düzey işlevleri) üzerinden de sürdürülmektedir.

Öznellik: Temel Doğa

Yukarıda sözü edilen kognitif işlevler ile beynin diğer üst düzey işlevlerinin insanı diğer canlılardan ayırmak için kistas olarak kullanılabilirlerinden hiç kuşku yok. Ancak her insan tekinin içinde bulunduğu dünyadan kendi varlığını ayırmayı ve dünyayı kendi penceresinden görmeyi, diğer bir deyişle kendisinin de parçası olduğu dünyadan kendi varlığını ayırarak onu “kendisine-göre- dünya”ya dönüştürmeyi sağladığı için *öznellik*, *fenomenalite* veya *deneyim*¹ tüm bu işlevleri önceler.

Bu açıdan değerlendirildiğinde *öznellik*, *fenomenalite* ya da *deneyim* bu işlevlere kıyasla daha temel olduğu ileri sürülebilir. O halde, insan söz konusu olduğunda en temel doğanın, üst kognitif işlevler ya da beynin diğer üst işlevleri değil, fakat onların da gerçekleşmesini mümkün kılan *öznellik* ya da *deneyim* olduğu sonucuna varılabilir.

Mevcut literatürde, özneliğin en temelde üç kaynağından söz edildiği görülür: *Kognitifçi* teoriler tek başına beynin ve beyindeki sinirsel mimarinin özneliği ortaya çıkarmaya yeterli olduğunu savunurken, çoğunlukla nörofenomenologlar tarafından ileri sürülen *Bedenlenmiş Beyin (Embodied Brain)* yaklaşımı öznelik için beyne ek olarak bedenin de merkezi bir rolü olduğu görüşünü taşımaktadırlar. Son olarak, bedenlenmiş beynin tek başına boşlukta yer almayıp her zaman bir çevreyle ilişki içinde olduğu fikrinden hareket eden *Yerleşik/Gömülü Beyin (Embedded Brain)* yaklaşımı ise özneliğin kuruluşunda bedenlenmiş beynin yanında çevrenin de önemli bir yeri olduğuna işaret etmektedir.

Her ne kadar üç yaklaşım da özneliğin *kaynağını* veya *ortaya çıkışını* açıklama noktasında belli açılardan başarılı olsa da, yeterli görünmemektedir. Çünkü her üç yaklaşım da, fiziksel dış dünyadaki uyarıların (*fiziksel uyarılar*) nasıl olup da her insan teki için *özel uyarılara* dönüştüğünü açıklayamamaktadırlar.

Bizden bağımsız olan fiziksel uyarıların *öznelleştirilerek* “bize-göre” kılınması için beyinde fiziksel dış dünyadakinden farklı özel bir uzaysal-zamansal yapının bulunması gerekir. Diğer bir deyişle beyinde, dış dünyanın uzay-zaman kategorilerinin özelliklerini taşıyan fiziksel uyarıları, öznenin uzay-zaman kategorilerine dönüştürerek *öznelleştiren* özel bir yapının varlığı söz konusu olmalıdır. Bu ise beyinde, beyin-dünya arasında kurulacak her türlü ilişkiyi mümkün kılan özel bir uzaysal-zamansal yapının var olduğunu gösterir. Bu sayede, salt fiziksel dünyanın özel bir tecrübesi mümkün hale gelir ve böylece *benim-için-dünyaya*, *bana-göre-dünyaya*, *benim dünyama* ya da daha genel bir ifadeyle *fenomenal dünyaya*

1 Literatürde *öznellik*, *fenomenalite* ve *deneyim* genellikle farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılmaktadır. Ancak bu çalışma boyunca her üç kavramı birbirinin yerine geçecek veya aynı anlamlara gelecek şekilde kullanmayı tercih etmedim.

dönüştür. Bu nedenle, her üç yaklaşımdan farklı olarak, beyin-dünya arasındaki doğrudan ilişkiyi mümkün kılan beyindeki özel uzaysal-zamansal yapıyı savunan yaklaşımın özneliğin ya da deneyimin ortaya çıkışını açıklayan daha kapsamlı bir görüş olduğu söylenebilir.

Öznellik, Bilinç ve Ben-Hissi

Bana-göre-dünya, öznel dünya veya fenomenal dünyanın iki asli kurucu bileşeni *bilinç* ve *ben-hissi* olduğu için “insan türü”ne has özneliğin daha detaylı analizini yapabilmenin bir yolu da bunlar arasındaki ilişkiye bakmaktır. Söz konusu iki fenomen arasındaki ilişkinin doğası açığa çıkarıldığında, özneliğin doğası da büyük oranda aydınlatılmış olacaktır.

Bilindiği gibi, deliksiz bir uykuda veya komada ya da bilincin ortadan tamamen kalktığı başka bir takım patolojik durumlarda bulunmadığı sürece tüm insanlar kendilerini her zaman bilinçli bir halde bulurlar. Gündelik yaşamımızda hem bir bilince sahip olduğumuzdan hem de bu bilincimize eşlik eden bir ben-hissinden hiç şüphe etmeyiz. Dolayısıyla bilinç ve ben-hissi, insanın *dünyaya açılmasını* veya bir *fenomenal dünya deneyimine* sahip olmasını sağlayan en önemli iki unsurdur diyebiliriz.

Bilince ve ben-hissine dair gündelik deneyimlerimizden hareketle yaptığımız bu *sezgisel çıkarımların* dışında, ayrıca, mevcut nörobilimsel çalışmaların ışığında bu fenomenlerin beynin sinirsel mimarisıyla de yakından ilişkili olduğunu biliyoruz. Nitekim nörobilim ve psikiyatri gibi disiplinler, beyinde meydana gelen her türlü hasarın veya sinir sistemi üzerinde etkili olan bir takım kimyasalların bilincimizde ve ben-hissimizde değişiklikler ya da bozukluklar meydana getirdiğini gösteren sayısız çalışmayı içermektedir.

Hem gündelik deneyimlerimiz hem de mevcut deneysel veriler, bilinç ile ben-hissinin birbirleriyle bir şekilde ilişkide olduğunu gösteriyor. Peki, bu ilişki nasıl bir doğaya sahiptir? İki fenomen birbirinden tamamen bağımsız bir varlığa mı sahiptir, yoksa aralarında bir ilişki var mıdır?

Mantıksal olarak, bilinç ve ben-hissi arasındaki ilişkiye dair birbirinden farklı birçok ihtimalden söz edilebilir. Ancak bu farklı mantıksal ihtimallere rağmen, fiziksel dünyanın yapısı gereği bu ihtimallerden yalnızca bir tanesi geçerli olacak ve gerçekleşecektir. Bilinç ve ben-hissinin beynin sinirsel yapısıyla ilişkisi düşünüldüğünde, bu mantıksal ihtimallerden hangisinin fiziksel dünyada gerçekleştiğini belirleme noktasında her iki fenomenin sinirsel temellerini araştıran nörobilimsel çalışmaların merkezi bir yere sahip olduğu görülebilir.

Bilinç ve ben-hissi arasındaki ilişkiyi incelemenin belki de en iyi yolu, bilinci ana-

liz etmekten geçer. Çünkü bilinç, her türlü bilmeyi mümkün kaldığı veya bilme bilinçli bir etkinlik olduğu için hem ben-bilgisini hem de bilinç ile ben-hissi arasındaki ilişkinin bilgisini elde edebilmenin en doğru yolu bilincin doğasını incelemekten geçer.

Bu noktada, bilinç kavramına baktığımızda, birbirinden farklı birçok anlama gelecek şekilde kullanıldığını görüyoruz. Örneğin, çoğu zaman “uyaranları ayırt etme”, “bilgileri bildirme”, “içsel durumları gösterme” veya “davranışları kontrol etme” yetisi gibi çeşitli bilişsel işlevler anlamında kullanılabilir. Bunun dışında ayrıca, “öznel hisler” ya da “fenomenal deneyim” anlamında da kullanıldığı görülebilir. Dolayısıyla, en genel anlamda bilinç hem çeşitli bilişsel işlevlere hem de onlara eşlik eden fenomenal deneyime karşılık gelmektedir.

Avustralyalı filozof David Chalmers, bu bilişsel işlevleri izah etmekle ilgili sorunları “kolay sorunlar”, bu bilişsel işlevleri yürütmek için neden ayrıca bir fenomenal yapının var olması gerektiğini izah etmekle alakalı sorunu da “zor sorun” şeklinde adlandırmaktadır. Ona göre, *kolay sorunlar* bilimsel olarak er ya da geç açıklanabilme özelliğine sahipken, bilinci bir gizem kılan *zor sorunu* açıklamak ise doğası gereği pek mümkün görünmemektedir.

Amerikalı filozof Ned Block ise Chalmers’ın ayırımındaki ilk grubu “erişilir bilinç”, ikincisini ise “fenomenal bilinç” olarak adlandırmaktadır. Bir diğer filozof, Joseph Levine, *ilkece*, doğal dünyanın nedensel olarak kapalı olan sınırları içinde kalarak bilincin fenomenal doğasının açıklanamayacağını, *fiziksel* ile *fenomenal* arasında her zaman bir “izah gediği”nin (*explanatory gap*) varlığını sürdüreceğini savunur.

O halde, böyle bir bilinç analizine nereden başlamalı? John R. Searle, bilincin doğasını anlayabilmek için yapılması gereken şeyin onu karakterize eden fenomenal nitelikleri incelemek olduğunu söyler. Ona göre, fenomenal bilincin üç temel yapısal niteliği vardır: Bunlardan ilki *öznel* (*subjectivity*), ikincisi *niteliksellik* (*qualitativity*) ve üçüncüsü ise *birleşiklik* (*unity*). Bunlara bazı yerlerde *yönelimsellik* (*intentionality*) niteliğini de ekler. Searle’e göre, mantıksal açıdan bu üç nitelik bir bütün oluşturur ve onları birbirinden ayrı düşünmek mümkün değildir.

Bir başka düşünür, Uriah Kriegel de, bilincin biri *fenomenal* diğeri de *yönelimsel* olmak üzere iki temel niteliğe sahip olduğunu söyler. Searle’ün analizine benzer şekilde Kriegel de fenomenal niteliği, *öznel* ve *nitelikselle* karakter şeklinde iki alt gruba ayırabileceğimizi söyler. Dolayısıyla, her fenomenal bilinç deneyiminin hem bir *nitelikselle* karaktere (“kırmızılık” gibi) hem de bir *öznel*, yani “*bana-görelilik*” karakterine sahip olduğu söylenebilir. Searle, bilincin bu *öznel* karakterini, “her bilinç ancak ve ancak bir *özne* tarafından deneyimlendiği sürece var olabilir” ifadesiyle tanımlar ve onun, bilinci fiziksel dünyadaki diğer tüm varlıklardan ayıran en temel nitelik olduğunu ileri sürer.

Amerikalı filozof Thomas Nagel de bilincin en temel niteliklerinden birinin *öznel* olduğunu ifade eder. Fakat Searle'den farklı olarak Nagel özneliği “bakış açısı (*point of view*)” ile karakterize eder ve özneliğin “bir organizma için o organizma olmanın nasıl bir şey olduğu”nu gösterdiğini belirtir. Nagel'e göre, özneliği belirleyen şey organizmanın *biyofiziksel organizasyonudur* ve bu organizasyon, o organizma için fiziksel dünya içinde bir “bakış açısı” ya da “duruş” ortaya çıkarır. Searlecü öznelik görüşü, bir organizmanın fenomenal deneyimine karşılık geldiği ve Nagelci öznelik de organizmanın bizatihi biyofiziksel organizasyonuna dayandığı için Searle'e kıyasla Nagel'in daha kapsamlı bir öznelik görüşü ortaya koyduğunu ayrıca belirtmek gerekir.

Peki, özneliğe ya da bilincin öznel karakterine dayalı bu kavramsal tartışmayı deneysel düzeyde nasıl gösterebiliriz? Öznelik bağlamında bilinç ve ben arasında kurulan ilişkinin deneysel düzeyde de bir karşılığı var mıdır? Bunu inceleyebilmek için de en iyi yol, tıpkı kavramsal analizde olduğu gibi, yine bilinçten başlamak ve onunla ilgili nörobilimsel çalışmalara bakmaktır. Nörobilimsel açıdan bilinçle ilgili sorunlar kabaca ikiye ayrılabilir:

- 1) İki farklı bilinçli içeriğin ya da iki farklı bilinç durumunun/düzeyinin/modunun sinirsel karşılıklarını bulmak.
- 2) Bilincin/fenomenal bilincin beyin gibi fiziksel bir yapı tarafından nasıl oluşturulduğunu açıklamak.

Chalmers tarafından “kolay sorunlar” olarak da tabir edilen bu sorunlardan ilki, günümüzde gerçekleştirilen nörobilimsel bilinç çalışmalarının ana odağını oluşturmaktadır. Amerikalı nörobilimci Cristof Koch bu ilk yaklaşımı, “belirli bir bilinçli algının ortaya çıkması için yeterli olan asgari sinirsel olaylar veya mekanizmalar topluluğu” şeklinde tanımlar ve “Bilincin Sinirsel Karşılıkları (*Neural Correlates of Consciousness, NCC*)” olarak adlandırır. Bu yaklaşıma göre, belirli bir bilinçli içeriğin oluşumunu sağlayan sinirsel karşılıklar tespit edilebilirse, buradan hareketle, tüm fenomenal bilincin sinirsel altyapısı da aydınlatılabilir.

Ancak, *bilincin sinirsel karşılıklarının* araştırıldığı çalışmalarda deneklerin hâlihazırda zaten bilinçli olduklarına dikkat çekilerek, bu çalışmaların fenomenal bilincin nasıl olup da fiziksel bir yapıdan ortaya çıktığı ya da salt fiziksel olan dışsal uyaranların nasıl olup da öznel bir karakter kazandığı sorununa cevap oluşturmadığı ileri sürülmüştür. Başka bir şekilde söylersek, bilincin sinirsel karşılıklarının araştırıldığı bu paradigma, beyin gibi fiziksel bir sistemin *bilinçsiz* değil de *bilinçli* olmasını sağlayan temel sinirsel koşulların neler olduğunu bize göstermemektedirler.

Nörobilimsel açıdan bilinçle ilgili ikinci sorunun, yani bilinç gibi bir fenomenin

nasıl olup da fiziksel bir sistem olan beyinden ortaya çıktığı sorununun çözümü için ileri sürülen öneriler, 2000'li yılların başında Marcus Raichle ve arkadaşları tarafından beyin görüntüleme teknikleriyle yapılan bazı öncü çalışmalara rastlar. Bu çalışmalarla birlikte beyindeki varlığı açığa çıkartılan *Arkaplan Şebekesi* (*Default Mode Network, DMN*) ve ona ait *İstirahat Durumu Aktivitesi* (*Resting State Activity*), bu ikinci sorunun çözümüne yönelik önerilerin temel dayanağını oluşturdu.

Söz konusu beyin görüntüleme çalışmaları aracılığıyla, beyin “istirahat durumu”nda, yani dışarıdan herhangi bir uyarının verilmediği durumlarda özellikle beyin orta hat bölgelerinde (*cortical midline structure, CMS*) yüksek derecede bir sinirsel aktivasyonun varlığı tespit edilmiştir. “İstirahat durumu aktivitesi” adı verilen bu sinirsel aktivite aynı zamanda “beynin içsel aktivitesi” şeklinde de kavramsallaştırılmaktadır.

Yakın zamanlarda yapılan beyin görüntüleme çalışmalarında, benliğe-has uyarılar verildiğinde oluşan sinirsel aktivite ile yüksek derecedeki istirahat durumu aktivitesinin güçlü bir şekilde örtüştüğü görülmüştür. Bu nedenle, buna “beynin içsel aktivitesinin benliğe-has organizasyonu” da denilmektedir. Bu bulgulardan hareket eden Alman nörofelsefeci Georg Northoff gibi bazı araştırmacılar, beyin içsel aktivitesinin, benliğe-has organizasyonun beyindeki muhtemel zemini olduğu sonucuna varmıştır.

Northoff, dışsal uyarıların bilinçli içerikleri oluşturabilmeleri için zorunlu olarak bu istirahat durumu aktivitesiyle yani beyin içsel aktivitesiyle etkileşime girmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Ona göre, beyin içsel aktivitesinin en önemli özelliği, sahip olduğumuz tüm deneyimleri mümkün kılan, onların birer deneyim olarak ortaya çıkışını sağlayan özel bir uzaysal-zamansal matrisi/yapıyı taşıyor olmasıdır. Dışsal uyarıların “öznelleştirilmesi”, bu uyarıların beyin içsel aktivitesi ve onun benliğe-has organizasyonu ile ilişkiye girmesi, yani beyin içsel aktivitesinin özel uzaysal-zamansal yapısına uygun olarak biçimlenmesi sonucunda gerçekleşir.

Northoff'un bu çalışmalar bağlamında işaret ettiği ikinci bir nokta da, içsel aktivitenin bütün dışsal uyarılarınla etkileşime girerek onları *modüle ettiği*, *düzenlediği* veya *organize ettiği*dir. Dolayısıyla, bilincin ortaya çıkabilmesi için içsel aktivitenin bu modülasyonu ya da organizasyonu zorunludur. Buradan çıkan sonuç, beyindeki diğer tüm işlevlere (kognitif, duyu-motor veya duysal/afektive) kıyasla istirahat durumu aktivitesinin benliğe-has organizasyonunun daha temel bir yapı olduğu, onları öncelediği ve hatta onları belirlediğidir.

Diğer bir deyişle, beyin sinirsel mimarisinden dolayı, dışsal uyarıya bağlı olarak oluşan sinirsel aktivite ve onunla ilişkili işlevlerin, istirahat durumu aktivitesi ve

onun benliğe-has organizasyonundan veya onun özel uzaysal-zamansal yapısından kaçınması mümkün değildir. Dışsal uyaranlar, ancak beynin içsel aktivitesinin modülasyonundan geçtikten sonra öznel bir karakter kazanabildiği için Northoff, beynin içsel aktivitesinin ve onun benliğe-has organizasyonunun, fenomenal bilincin oluşumunu sağlayan temel yapı olduğunu ileri sürmektedir.

İstirahat durumu aktivitesinin benliğe-has organizasyonunun felsefi açıdan önemi ise, Nagel'in "bakış açısı" olarak kavramsallaştırdığı *öznellik* için *beyin-temelli* biyofiziksel bir açıklama getirilmesine imkân sağlamasıdır. Dolayısıyla, tanımı ve doğası gereği *öznelliğin*, hem fenomenal bilinci hem de benliğe-has bir deneyimi ya da diğer deyişle bir *ben-hissini* aynı anda kendi bünyesinde barındırdığı söylenebilir. Bunun işaret ettiği şey ise, *öznellik* özelinde, birbirine *içkin bir bağla* bağlı olan bilinç ve ben-hissi sayesinde "insan türü"nü, belli ya da özel bir uzaysal-zamansal *pencereden* veya özel bir uzaysal-zamansal *aralıktan* dünyaya açıldığıdır.

Sonuç

Tüm bu analizlerden şöyle bir sonuca ulaşmak mümkündür: Fenomenal düzeydeki *öznellik* ile onun maddi ya da sinirsel zeminini oluşturan *istirahat durumu aktivitesinin benliğe-has organizasyonunun*, fenomenal dünyanın iki temel bileşeni olan *bilinç* ve *ben-hissi* arasındaki ilişkinin *fenomenal* ve *sinirsel* düzeylerdeki muhtemel zeminlerine karşılık geldiği söylenebilir. Dolayısıyla, fenomenal dünyaya açılan "pencere"ye veya "aralık"a karşılık gelen bu *öznellik* zemini, aynı zamanda "insan türü"nü diğer canlılardan ayırabilmek için *fenomenal bir kıstas* olarak da kullanılabilir.

Beyin bilimleri ve nöroteknolojilerdeki ilerlemeler bilinç, benlik, duygular, hisler ile zaman, mekân, beden gibi fiziksel varlıkların algısı, anlam gibi birçok kadim felsefi meselenin beynin sinirsel organizasyonu ya da beyin sinyallerinin analiziyle ilişkilendirilerek deneysel düzeye taşınmasını sağlamıştır. Nörobilimsel çalışmalar, aynı zamanda, *insan doğasını* oluşturan temel unsurların tespiti için nesnel bir zemini mümkün kılacak *sinirsel indeksler* oluşturmaya da adaydır. Bu anlamda değerlendirildiğinde, insan türüne özgü öznel fenomenal doğanın deneysel düzeyde ele alınması için uygun dayanak noktaları bulunabilir.

Sonuç olarak, fenomenal düzeyde insan türünün dünyaya açılan penceresini temsil eden *öznellik* veya deneyimin fiziksel düzeydeki zemini de, beynin içsel aktivitesi ve onun özel uzaysal-zamansal yapısına dair yapılacak nörobilimsel çalışmalarla aydınlatılabilir. Böylece, *dünya deneyimi skalasında* diğer canlılardan farklı olarak "insan türü"nü hangi *aralığa* denk düşeceği, *öznellik* ve onun fiziksel zemini üzerinden hem fenomenal hem de deneysel düzeyde araştırma konusu kılınabilir.

Kaynaklar

- Block, Ned (1998). "How to find the neural correlate of consciousness". Anthony O'Hear (ed.), *Current Issues in Philosophy of Mind* içinde (ss. 23-34), Cambridge: Cambridge University Press.
- Block, Ned (2005). "Two neural correlates of consciousness". *Trends in Cognitive Sciences*, 9 (2), ss. 46-52.
- Block, Ned (2007). "On a confusion about a function of consciousness". Ned Block, *Consciousness, Function, and Representation: Collected Papers, Volume I* içinde (ss. 159-213) Cambridge, MA: MIT Press.
- Chalmers, David J. (1995). "Facing up to the problem of consciousness". *Journal of Consciousness Studies*, Vol.2, No.3, ss. 200-19.
- Chalmers, David J. (1996). *The Conscious Mind: In Search of a Fundamental Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Chalmers, David J. (2000). "What is a neural correlate of consciousness?". Thomas Metzinger (ed.) *Neural Correlates of Consciousness: Empirical and Conceptual Questions* içinde (ss. 17-39), Cambridge, MA: MIT Press.
- Crick, F., & Koch. C. (1990). "Towards a neurobiological theory of consciousness". *Seminars in the Neurosciences*, 2, ss. 263-75
- Crick, F., & Koch. C. (2003). "A framework for consciousness". *Nature Neuroscience*, 6, ss. 119-26
- Frith, Chris & Rees, Geraint (2007). "A brief history of the scientific approach to the study of consciousness". Max Velmans ve Susan Schneider (Ed.), *The Blackwell Companion to Consciousness* içinde (ss. 9-22), Oxford: Blackwell Publishing.
- Fukuyama, Francis (2000). "Yeni bir tarihin başlangıcı". söyleşen: Nathan Gardels, NPQ-Türkiye, cilt 2, sayı 5.
- Fukuyama, Francis (2003). *İnsan Ötesi Geleceğimiz: Biyoteknoloji Devriminin Sonuçları*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Gusnard DA, Raichle ME (2001). "Searching for a baseline: functional imaging and the resting human brain". *Nat. Rev. Neurosci*, 2: 685-94
- Güzeldere, Güven (1997). "The many faces of consciousness: A field guide". Güven Güzeldere, Ned Block ve Owan Flanagan (Ed.), *The Nature of Consciousness* içinde (ss. 1-67), Cambridge, MA: MIT Press.
- Habermas, Jürgen (2003). *İnsan Doğasının Geleceği*. İstanbul: Everest Yayınları, 2. Baskı.
- Hanson, Earl D. (1987). "Yetkinlik ayartması: Genetik karışma çağı başlıyor". Earl D. Hanson ve Sandra Panem (ed.), *Biyoteknoloji, Genetik Mühendisliği ve İnsanlığın Geleceği* içinde, Ankara: V Yayınları.
- Ho, Mae-Wan (2001). *Genetik Mühendisliği: Rüya mı Kâbus mu?*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Howhy, Jacob (2009). "The neural correlates of consciousness: New experimental approaches needed?". *Consciousness and Cognition*, 18(2), ss. 428-38.
- Koch, Christof (2004). *The Quest for Consciousness: A Neurobiological Approach*. Englewood, Colorado: Roberts and Company Publishers.
- Kriegel, Uriah (2007). "Philosophical theories of consciousness: Contemporary western perspectives". Philip David Zelazo, Morris Moscovitch and Evan Thompson (Ed.), *The Cambridge Handbook of Consciousness* içinde (ss. 35-66), New York: Cambridge University Press.
- Lecourt, Dominique (2005). *İnsan, Post-İnsan: Teknik ve Yaşam*. Ankara: Epos Yayınları.
- Levine, Joseph (1983). "Materialism and qualia: The explanatory gap". *Pacific Philosophical Quarterly*, 64, ss. 354-61.
- Levine, Joseph (2001). *Purple Haze: The Puzzle of Consciousness*. New York: Oxford University Press.

- McGinn, Colin (1989). "Can we solve mind-body problem?". *Mind*, 98 (891), ss. 349-66.
- McGinn, Colin (1991). *The Problem of Consciousness: Essays Toward a Resolution*. Oxford: Basil Blackwell.
- McGinn, Colin (1999). *The Mysterious Flame: Conscious Minds in a Material World*. New York: Basic Books.
- Nagel, Thomas (1991). "What is it like to be a bat?". *Thomas Nagel, Mortal Questions içinde* (ss. 165-80), Cambridge: Cambridge University Press.
- Nagel, Thomas (2012). "Conceiving the impossible and the mind-body problem". *Revista Romana de Filisofie Analitica*, 6 (1), ss. 5-21.
- Northoff, G. (2012). "Immanuel Kant's mind and the brain's resting state". *Trends in Cognitive Sciences*, 16/7
- Northoff, G. (2013). "What the brain's intrinsic activity can tell us about consciousness?: A Tri-dimensional View". *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 37/4.
- Northoff, G. (2014a). *Unlocking the Brain, Volume 1: Coding*. New York: Oxford University Press.
- Northoff, G. (2014b). *Unlocking the Brain, Volume 2: Consciousness*. New York: Oxford University Press.
- Raichle ME, MacLeod AM, Snyder AZ, Powers WJ, Gusnard DA, Shulman GL. (2001). "A default mode of brain function". *Proc. Natl. Acad. Sci. USA* 98: 676-82
- Revonsuo, Antti (2010). *Consciousness: The Science of Subjectivity*. New York: Psychology Press
- Rıfkin, Jeremy (1998). *Genlerden Yararlanma ve Dünyayı Yeniden Kurma: Biyoteknoloji Yüzyılı*. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Rosenthal, David M. (2009). "Consciousness". Jaegwon Kim, Ernest Sosa ve Gary S. Rosenkrantz (Ed.), *A Companion to Metaphysics içinde* (ss. 184-8), 2nd edition, Oxford: Blackwell Publishing.
- Searle, John R. (1992). *The Rediscovery of the Mind*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Searle, John R. (2004). *Mind: A Brief Introduction*. New York: Oxford University Press.
- Searle, John R. (2009). "The self as a problem in philosophy and neurobiology". John R. Searle, *Philosophy in A New Century: Selected Essays içinde* (ss. 137-151), New York: Cambridge University Press.
- Venter, Craig ve Cohen, Daniel (1998). "Yirmi birinci yüzyıl: Biyoloji yüzyılı". *NPQ-Türkiye*, cilt 1, sayı 1.
- Watson, James D. (1999). *İkili Sarmal: DNA Yapı Çözümünün Öyküsü*. Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 14. Baskı.
- Zeman, Adam (2002). *Consciousness: A User's Guide*. London: Yale University Press.

GÜZELLİK CERRAHİSİ VE HUKUKİ DURUMU

DOÇ. DR. MUSTAFA KESKİN

KOŞUYOLU MEDİPOL HASTANESİ BAŞHEKİMİ

Güzellik çevremizde her yerdedir ve içgüdüsel olarak ilgimizi çekmektedir. Güzellik arzulanmakta ve güzele-güzelliğe herkes tarafından değer verilmektedir. Doğuştan gelen ilгимizle güzel bir manzaraya, iyi tasarlanmış yapılara, resimlere ya da estetik olarak güzel olan her şeye dikkatimiz yoğunlaştırırız. Güzellik tanım olarak ayrıcalıktır, standartların üzerinde olmaktır. Güzellik kelime olarak insanın bütün olumlu duygularını temsil eden en iyi kelime, nitelediği her isim ve eylemi olağan üstü etkili hale getiren en güzel sıfattır. Güzel sıfatını bazen bir manzarayı, bazen de bir bebeğin masum uyumasını tanımlamak için kullanırız. Ama güzelliğin en çok kullanılan anlamı, bir insanın özellikle kadınların fiziksel olarak çekici olmasıdır. Güzel yüzlere bakmaya güdüsel olarak eğilimliyizdir. Hatta belki en çok ilgimizi çeken şey, güzel insan yüzüne bakmaktır.

Yüzlerimiz dış dünyaya açılan kapılarımızdır. Vücudumuzun en dinamik ve en çok ifade ileten bölümüdür. Çok sayıda duyguyu hatta kelimelerin ifade edemeyeceği şeyleri yüz ifademiz ile açığa vurabiliriz. Güzellik çoğu insan için tek başına bir beğenilme aracıdır. Güzellik ilk izlenime en çok etki eden şeydir ki ilk izlenim bir kişi hakkında değişmesi en zor olan fikirdir. Bir erkek için karşısına çıkan kadını görüp tarayıp çekici olup olmadığını karar vermesi için 0,15 saniye yeterlidir. Aynı süreç kadınlar için de geçerlidir. Kişinin fiziksel güzelliği ile onu sağlığı ve fertilitesi hakkında doğru orantı kurarız.

Güzelliğin önemi, kişisel hayatın gelişimine etkisi, güzelliğin önemli olup olmadığı ve dış güzelliğin iç güzelliği ne kadar yansıttığı tartışılarsun, şüphesiz gerçek şudur ki dış güzellik önemli bir etkindir ve kişinin benliğinin en önemli göstergesidir. İçinde bulunduğumuz kültür, özellikle kadınlar için, güzelliğe diğer tüm doğuştan ya da sonradan kazanılan özelliklerden daha çok değer vermektedir. Güzellik aptal kadına bela, akıllı kadına ödül, hırslı kadına silah olarak görülür. Erkeklerde ise “başarı” belki daha çok değer verilen bir özelliktir. İçinde bulunduğumuz kültürde güzellik tek notalı çalgı aleti gibidir; “ya sahipsindir ya da değil.” Güzelliğin eş seçmede, arkadaş seçmede ve hatta iş bulmada önemli rolü vardır. Güzel bir yüzün iyi bir tavsiye mektubu olduğu söylenir. Bu cümlemin önemini layıkıyla izah eden en

iyi örnek iş ilanlarının vazgeçilmez klişesi, olan “prezantabl” sözcüğüdür. Hayatın nerdeyse her parçasını etkileyen böyle bir özellik için aslında yapabilecek şeyler sınırlıdır. Güzellik kitapları, dergiler, diyet kitapları, fitness kulüpleri, artan kozmetik cerrahi fiyatları güzelliğin sosyal yararlarını ve önemini pratik hayatta ortaya koymaktadır. Güzel insanların daha kolay iş buldukları, öncelik tanındığı, daha iyi hizmet aldıkları, daha çok tolere edildikleri yönünde bir inanış vardır.

Eski Yunan medeniyetinde güzelliğin göreceli olduğu ya da güzelliğin bakanın gözünde olduğu söylenmiştir. Kimine göre göreceli, kimine göreyse kesin tanımlanabilir bir kavramdır. İkisinin de haklılık payı var aslında, “güzellik” kimi zaman bakan gözde kimi zamansa bakılan yüzedir. Ama çoğu felsefeciye göre güzellik göreceli değildir. Çirkin çirkindir, değişmez. Göreceli olan beğenidir. Beğenen için durum bambaşkadır, o da kimseyi ilgilendirmeyen zaten. Bu yüzden Veysel; *“Güzelliğin on para etmez / Bu bendeki aşk olmasa”* demektedir. Sorun güzellik ile beğeni kavramları arasında çıkan yanılgıdadır. Güzel kavramı estetikle ilgilidir ve net olmasa da akla yatkın kıstasları vardır. Bütüncül bir anlam taşır ve tek tek parçalardan ziyade, bütünü güzel algılanmasıyla ilgilidir. Özdemir Asaf *“Güzellik bir bütünüdür. Bunun için kolay görülmez, kolay varılmaz, kolay anlaşılmaz”* diyerek güzelliğe mistik hava katar iken Amerikalılar olaya daha pragmatik yaklaşırlar ve *“Güzelliği tanımlayamam ama odaya girerse hemen tanırım”* derler. Bir İtalyan ressam ise güzelliğin tanımını daha romantik bir biçimde yapar, *“Hiçbir şeyin eklenmesini, çıkartılmasını, değiştirilmesini gerektirmeyecek şekilde birlikte çalşan parçaların bir bütünüdür”* der. Günümüzün modern zamanında güzelliğe bu kadar önem verilmesine rağmen hala güzelin ne olduğuna dair net bir tanımlama yoktur. Elimizdeki en eski yazıtlar da güzelliğin önemine vurgu yapmaktadırlar. Homer, İliad ve Odyssey adlı eserlerinde birçok karakterde güzelliği yüceltmıştır. On yıl sürecek Truva kuşatmasına neden olacak şey Helen’in güzelliğidir. Ama 7. yüzyılda Antik Yunanda Midilli’de yaşayan Sappho’nun güzellik üzerine yaptığı bir tespit çok önemlidir. Sappho der ki *“Güzel olan iyidir.”* Dolayısıyla ne yazık ki çirkin olan kötüdür. Kiklop (Cyclops, insan yiyen tek gözlü canavar) gibi kötü ve şeytani karakterler ise hep çirkin olarak tasvir edilmiştir. Bunlar Batı tarihinde nasıl görüldüğümüz düşüncesinin ne kadar eski olduğuna dikkat çekmesi açısından önemlidir.

Çok küçük yaşlardan itibaren toplumda güzelliğin önemi ve gücü taze beyinlere işlenmektedir. Gece uykudan önce çocuklara okunan masalarda sadece iyi ile kötünün değil aynı zamanda güzel ile çirkinin de mücadelesini görüyoruz. Bu hikâyelerde kötülük çirkinlikle özdeşleştirilmektedir. Sinderella’da güzel genç kızın, kötü ve çirkin üvey kardeşleri ile yaşadığı sıkıntılar işlenmektedir. Güzel kız bir kez gören yakışıklı prens onu aramakta ve onu bulunca da ömür boyu mutlu yaşamaktadırlar. Güzel insanların başına iyi şeyler gelmektedir. Güzellik-çirkinlik

kutupları ile ahlaki iyilik-kötülük kutupları denk gelmektedir. Bu mantıkla güzellik hiçbir zaman pür fiziksel değildir ayrıca ahlakidir. Bu değerler edebiyata asırlar boyunca sızmıştır. Kötüler hep çirkin tasvir edilmiştir. Shakespeare'in oyunundaki kötü kambur Richard, Dr. Frankenstein'in canavarı, Notre Dame'ın kamburu, Hazine Adası'ndaki tek ayaklı Long John Silver, Peter Pan'daki Kaptan Hook, Oscar Wilde'nın Dorian Gray karakteri ve Dr Jackyl Mr Hyde romanında Hyde'nin kötüleştikçe çirkinleşmesi örnek olarak verilebilir. Bunların hepsinde gördüğümüz şey fiziksel olarak ortaya konan çirkinliğe ahlaki sapmanın eşlik etmesidir. Hollywood filmlerinde kötülüğün çirkin ile yansıtılması vazgeçilmez propagandadır. Enteresan olarak 20.yüzyılın büyük insani yardım faaliyetlerinde bulunmuş evrensel şahsiyetlerden Mother Teresa, Nelson Mandela, Martin Luther King ve Gandi'nin öyle çok çekici tipler olduğu söylenemez.

Pamuk prenses ve yedi cüceler hikâyesinin hepimizin bildiği meşhur cümlesi şöyledir: *"Ayna ayna söyle bana; en güzel kim bu dünyada?"* Bu basit bir soru değildir, daha derin anlamı vardır. Kraliçe kendi güzelliğinin kaybı ile ve başkasının ondan daha güzel olabilme ihtimali ile çatışmaktadır. Güzellik sadece fiziksel antite değil ayrıca gücün ve konumun da sembolüdür. Hikâyenin sonunda kraliçe sadece güzelliğini değil ayrıca kraliçe olarak konumunu ve gücünü de kaybetmektedir. Bu yüzden pamuk prensesi zehirlemeye çalışır. Yani en güzel olabilme uğruna gerekirse başkasına zarar vermek uygundur. Güzellik dünyanın lanetidir; insanlığın başlangıcından beri peşinden koşulan güzelliği elde etmek için bugüne kadar sayısız kötülükler yapıldığı doğrudur, herkes bir şekilde beğenilmek veya daha önemli olan kendini beğenilir bulmak adına en dikkat çeken sıfat olan güzelliği kullanmak ister. Peşinden koşulan şey her ne olursa olsun insanları korkunç şeyler yapmaya zorlayabilir. En basitinden bir pamuk prenses ve yedi cüceler masalındaki kraliçe örnek gösterilebilir, masalda kraliçe en güzel olabilmek uğruna acımasızca insanları öldürmeyi göze alabilmiştir. Fakat hikâyenin sonunda aynen Sinderella'daki gibi güzel olan yine kazanır ve yakışıklı prens ile bir ömür mutlu yaşarlar.

Ama güzellik dendiğinde aklımıza nedense hep pozitif şeyler gelmektedir. O zaman bir ironi çıkıyor karşımıza; güzel olabilmek uğruna güzel olmayan şeyler yapmak. Tabi bu cümleden çıkarılması gereken güzel olmak isteyen herkesin başkasına kötülük yapması değildir, insanlar günümüzde güzel olmak pahasına kendi vücutlarını riske atabilmektedirler. Bu gün bayanlara baktığımda onlar için güzel olmanın en öncelikli koşul olduğunu görmekteyim. Çok az bir kesim için güzellik ve gençlik arayışı obsesif takıntı ve narsizim boyutundadır. Ama çok küçük yaşlardan itibaren genç kızlar makyajla, moda ve benzeri sektörün diğer etkenleri ile tanışmaktadırlar. Washington Üniversitesi'nin yaptığı anket çalışmasına göre 13 yaşındaki kızların %53'ü bedenlerinden mutlu değil. Bu oran 17 yaşına gelindiğinde %53'e çıkmakta. Makyaj ve kozmetik ürünlerinin 2010 yılı pazar miktarı 382 milyar dolar.

Güzelliğin Globalleşmesi

Her ne kadar güzelliği tarif etmek zor hatta imkansız olsa da kesin olarak söylenebilir ki güzellik evrensel ölçüde yayılan ve kabul edilen öneme sahiptir. Her kültürün normları farklı olmakla beraber kendi estetik anlayışı vardır. Fakat global ölçekte baktığımızda evrensel, tek tip estetik ideale doğru bir ilerleme vardır. Nature'da yayımlanan çalışmaya göre Japon ve İskoç öğrenciler Avrupai yüzleri çekici bulmaktadırlar. Güzellik sosyal baskılardan etkilenen öğrenilmiş davranış şeklidir ve kişinin güzellik idealleri dinamikdir. Günümüzün çok kültürlü dünyasında toplulukların farklı kültür anlayışları kaynaşmakta ve iç içe girmekte ya da biri diğerini dominize etmektedir. Farklı ırklardan ve kültürlerden insanlar arası evlilikler ve bu evliliklerin sonucu doğan çocuklardan dolayı toplumsal melezleşme artmaktadır. Güzellik kavramının aslında fizyolojik değil, sosyal tabanı olduğu, emperyalizmi en başarılı ve yaygın yapan milletin kendi güzellik kavramını insanlara empoze ettiği fikrine dayanır. Günümüzün modern tabir ettiğimiz dominant kültüründe bize özellikle yazılı ve görsel medya aracılığıyla empoze edilen güzellik kriterleri vardır. Buna göre, beyaz Avrupalının mavi gözü, klasik küçük burnu, dolgun İspanyol tarzı dudak, tüysüz Asya cildi, bronzlaşmış Kalifornia teni, Jamaika kulüp dansçıların poposu, uzun İsveç bacakları, küçük Japon ayakları, fitness salonlarındaki spor hocasının karnı, ergen gencin beli, zenci kadınlarının kolları ve Barbie bebeğin dik göğüsleri ideal estetik kriterlerini oluşturmaktadır ve talep edilmektedir.

Özellikle kadın yüzüne odaklandığımızda dar yüz şekli, kalın üst dudak, gözler arası mesafenin fazlalığı, koyu dar kaşlar, sık uzun koyu kirpikler, belirgin elmacık kemikler, dar burun, gözaltında torbalanma olmaması, gergin kapaklar çekici ve güzel görünmeyi sağlar. Erkeklerde ise testosteron hormonuna maruz kalmanın etkileri gösteren bulgular yani maskülen yapılar ilgi çeker. Bunlar dar yüz şekli, üst dudağın daha az dolgun olması, iki dudağın simetrik olması, koyu sık kaş ve kirpikler, üst yüzün alt yüze göre daha geniş olması, belirgin elmacık kemiklerin olması, çıkıntılı çene, alnın açılmaması, kırıksıklığın olmaması olarak örneklendirilebilir. Özetle karşı cinste onun üreme kapasitesini yüksek olduğunu gösteren işaretler çekici ve güzel olarak algılanır.

Güzelliğin Bilimi/ Matematiği

Güzellik analizi şüphesiz bir bilimdir. Birçok araştırmacı bu konuda emek vermekte ve güzelliğin tanımını matematiksel olarak yapmaya çalışmaktadırlar. Estetik, güzellik, çekicilik gibi soyut kavramların somut bir biçimde değerlendirilmesi bir bütünü oluşturan parçaların birbiri arasında bir takım orantı ve ölçümler, kıyaslamalar yapmakla mümkün olabilir. Bir şey gözümüze hoş geliyorsa mutlaka bazı farkında olmadığımız makbul ölçü ve oranlara sahiptir. İdeal-mükemmel yüzün

tanımı yüzyıllardır oran ve orantılar ile açıklanmaya çalışılmıştır. Ve sonunda phi(ϕ) sayısı, altın oran olarak da bilinen 1,6 sayısına erişilmiştir. Buna göre basitçe bir doğru herhangi bir yerinden bölündüğünde bölünen iki parçanın oranı, bölünmemiş doğrunun bölünmüş büyük parçaya oranına eşitse ve bu oran 1,618 ise orda altın oran vardır. Yapılan incelemelere göre gerek yüzümüz gerekse de vücudumuzun çeşitli referans noktaları arasında altın oran bulunmaktadır. Altın oran, doğada sayısız canlının ve cansızın şeklinde ve yapısında bulunan özel bir orandır. Doğada bir bütünün parçaları arasında gözlemlenen, yüzyıllarca sanat ve mimaride uygulanmış, uyum açısından en yetkin boyutları verdiği sanılan geometrik ve sayısal bir oran bağıntısıdır. Eski Mısırlılar ve Yunanlılar tarafından keşfedilmiş, mimaride ve sanatta kullanılmıştır. Göze çok hoş gelen bir orandır.

Yüzümüzde ve vücudumuzda birçok referans noktası diğerinin 1,6 katı uzunluğundadır. Mesela burun genişliği ile ağız genişliği arasındaki oran altındır. Burunun uzunluğu ile projeksiyonu arasındaki oran altındır. İnsan yüzünün oturduğu dikdörtgenin kenarlarının birbirine oranı altındır. Ön iki kesici dişimizin oluşturduğu dikdörtgenin uzun ve kısa kenarlarının oranı altındır. Göbek deliğinin yeri, bedeni birbirine oranı altın olan iki parçaya ayırır. Memenin tabanı ile yüksekliği arasındaki oran altındır. Parmakları oluşturan parçaların birbirlerine oranı altındır. Bu örneklerin sayısını daha çok artırmak mümkündür. Fakat böyle bir altın oranın biz estetik cerrahlar açısından bir pratiği yoktur. Biz hiçbir hastamızda bu tür ölçümler yapıp bu oranları yapalım diye uğraşmamaktayız. Uzunluk ölçümleri ve açılar bizim için daha önemlidir. Özellikle kemik cerrahisi yaptığımız ve çene ilerletme geriletme yaptığımız ameliyatlarda bu hassas ölçümleri yapmaktayız ama altın oran peşinde koşmuyoruz (Örnek: Burun boyu = kulak boyu=ortalama 65 mm (55-80); Nazofrontal açı 115-130; Nazolabial açı erkekte 95-105, kadında 102-115). Altın oranlara sahip olduğu söylenen herhangi bir bayan gerçekten de güzel olabilir, yüzünde gerçekten altın oranlar da olabilir. Ama kim diye bilir ki yüzünde altın oranlar olmayan bir bayan çirkinidir, mesela Türkan Şoray'da altın oranlar yoktur.

Güzellikte Simetri, Gençlik ve Zayıflık

Da Vinci'den itibaren güzellik simetri ile ifade edilir olmuştur. Fakat hiçbir yüz aslında simetrik değildir. Hatta mutlak simetrik yüzlerin çekici olmadığı söylenebilir. Mutlak simetrik yüz doğal değildir ve daha az çekicidir. Simetri, düzgün genlerin en iyi belirtildiği özelliktir. Simetrik bir fizik genlerde bir bozukluk olmadığı fikrini verir. Simetri mekaniktir asimetri ise doğallıktır. Bir yüz fotoğrafını ortadan ikiye ayırıp her birinin ayna görüntüleri ile birleştirip mutlak simetrik yüz elde ettiğimizde, iki farklı yüz elde edebiliriz. Bir de ne yazık ki güzellik eşittir gençliktir. Güzellik çabuk çürüyen ve daimi olmayan yaz meyveleri gibidir. Nambikwara Kızılderililerince gençlik ile güzellik kavramları aynı kelime ile yaşlılık

ve çirkinlik kavramları ise yine aynı kelimelerle ifade edilmektedir. Ne yazık ki zaman özellikle kadınlar için çok acımasızdır. Yaşlanmak hakikaten hoş bir şey olmayabilir ama en azından şu an için uzun yaşamının bilinen tek yolu budur.

Güzel mutlaka ve mutlaka zayıf olmalıdır. Aslında bu hep böyle değildi. En azından öyle olduğu söylenir. Raffael (1505) ya da Rubens'in (1615) "Three graces" ve "Venus before the mirror" isimli tablolarında örneklendiği üzere baktığımızda gördüğümüz gibi zayıflık fakirlere mahsus bir şey olarak algılanır iken özellikle soylu ve iyi geliri olan ailelerin iyi beslenmeden dolayı kilolu görünmeye çalıştıkları iddia edilir. Sonra ince belin makbul olduğu dönem başlıyor ki bu dönem hala devam etmektedir. 1920 yılının Amerika Birleşik Devletleri güzellik kraliçesinin bel çevresi 67 cm kalça çevresi ise 95 cm'dir. Oranların en altını ve en işe yarayanı Bel Kalça Oranı'dır (BKO). Bunun 0,7 olması bayanlar için idealdir. BKO erkeklerde biraz daha yüksektir. Puberte öncesi kız ve erkeklerde oran eşit ve 0,9 iken, sonra östrojenin etkisi ile kadınlarda pelvis büyür ve yağ kadınlarda tipik olarak kalça ve üst uyluk-basen bölgesinde birikir ve oranı 0,7'ye düşürür. Erkeklerde ise 0,9 olarak kalmaya devam eder. Devendra Singh adlı araştırmacı BKO üzerine çalışmış. 1920-1980 arasında tüm Amerikan güzellik kraliçelerinin BKO 0,72-0,69 arasında ölçülmüş. Bu yıllar içinde kilo ve boylar çok değişmiş ama bu oran hiç değişmemiş. Kiloları çok farklı olsa bile Marilyn Monroe, Sophia Loren, Twiggy ve Kate Moss'un ortak yanları BKO'larının 0,7 olması.

Estetik Plastik Cerrahi

Ülkemizde estetik cerrahi, dünyadaki gelişimine paralel şekilde hızla ilerlemiş ve yaygınlaşmıştır. Türkiye estetik cerrahi düzey olarak dünyanın en önemli ülkelerinden biri konumundadır. Fakat sanıldığı ya da medyaya aktarıldığı gibi biz plastik estetik cerrahlar sanatçı değiliz. Bizler tıp biliminin el verdiği ölçüde ve sınırdaki, insan vücudundaki fazlalıkları almakta, yerini değiştirmekte ya da eklemeler yapmaktayız. Sanatçılar özgürdürler. Hayal güçleri onların sınırlarıdır. Cerrahide fanteziye ve hayale yer yoktur, sadece bilime yer vardır.

Estetik Cerrahide Hukuki Uyuşmazlıkların Çözümü

İnsan varoluşundan bu yana, toplumsal kabul gören güzelliği yakalamak amacıyla olmuştur. Bu amacın gerçekleşmesinde, tıbbın klinik uygulamaları, bireye değişik, bazen inanılmaz olanaklar sunmaktadır. Ancak bu olanakların sunulması etik ikilemleri ve hukuksal sorunları da beraberinde getirmektedir. Estetik cerrahide hasta ile hekim arasında yaşanan uyuşmazlıkların temel nedeni hasta açısından ameliyattan beklentilerin karşılanamaması ya da vaat edilenlerin sağlanamamasıdır. Cerrah yaptığı müdahale ile daha güzele daha iyiye ulaşmayı hedefler. Ancak burada önemli bir sorun ortaya çıkar. O da güzellik kavramındaki subjektif

tif kriterler ve göreceliklerdir. Cerrahi olarak iyi ve doğru bir teknik uygulanarak muntazam bir sonuç elde edilse de bu sonuç hastayı tatmin etmeyebilir. Ruhsal durumundaki sıkıntısını gidermek bir yana daha mutsuz hale getirip sağlık açısından daha sorunlu hale getirebilir.

Estetik amaçlı tıbbi müdahalelerde hekimin kusurlu davranışı nedeniyle hastaya verdiği zarar nedeniyle doğan hukuki sorumluluğunun belirlenebilmesi için, öncelikle hekim ile hasta arasındaki ilişkinin hukuki adının konulması gerekir. Tıbbi uygulamalardaki uyuşmazlıkların çözümü konusundaki hukuki boşluk genel nitelikteki “Borçlar Kanunu” hükümleriyle doldurulmaya çalışılmıştır. Borçlar Kanunu’nun genel hükümlerine göre değerlendirildiğinde üzerinde durulması gereken ilk nokta hekim ile hasta arasında kurulmuş geçerli bir sözleşme ilişkisinin olup olmadığıdır. Hekimlik sözleşmesinin “vekâlet sözleşmesi” hükümlerine tabi olması gerektiği kabul edilmektedir.

Vekâlet sözleşmesi, tarafların iradelerine bağlı olarak belirli zaman kaydına bağlı olmadan ve sonucun elde edilmesinin kesin olmadığı ve bu nedenle vekile risk getirmeyen bir iş görme akdidir. Tüm tıbbi ve cerrahi müdahaleler, bu kapsamda değerlendirilir. Fakat sadece estetik cerrahi kapsamında gerçekleştirilen tıbbi müdahaleler “**eser sözleşmesi**” kapsamında değerlendirilir. Çünkü estetik cerrahi girişimlerinin tedavi amaçlı yapılmadığı kabulünün olmasıdır. Yargıtay 13. Hukuk Dairesinin 05.04.1993 tarih ve 1993/2741 sayılı kararında “*Estetik ameliyatlarda ameliyatı yapan doktor, estetik görünüm konusunda belli bir teminat vermişse taraflar arasındaki bu sözleşme eser sözleşmesidir.*” Yargıtay kararlarına göre Estetik Cerrahi müdahaleler, yaşamın sürdürülmesinde gerekli olmayan, yaşam için zorunlu olmayan müdahaleler statüsünde değerlendirilip, tedavi amacı gütmeyen yorumları yapılmaktadır. Hekimin belirli bir sonucu ve tedaviyi taahhüt ederek eser sözleşmesi yapabileceği, estetik ameliyatlarda da hekimin sonucu taahhüt ettiğini belirterek, estetik ameliyatların eser sözleşmesi durumu oluşturduğu kabul edilmektedir. Eser meydana getiren tarafın (hekim) eseri (estetik müdahale) meydana getirme borcu vardır. Estetik cerrahi müdahaleler hukuki açıdan ise bir bina teslimi, bir ürün teslimi gibi görülüp eser sözleşmesi kapsamında değerlendirilmektedir. Estetik cerrahi sonrası ve tüm diğer tıbbi-cerrahi müdahalelerde ortaya çıkan bir yapıt olabilir. Ancak bu vücudun elverdiği ve gerektirdiği ölçüdedir. Sonuçta ortaya çıkan yeni oluşumun ne kadar güzel ya da tatminkâr olacağı belirlenemez. Bu açıdan bu tür müdahalelerin basit olarak eser sözleşmesi kapsamında değerlendirilmesi son derece eksik, yanlış ve haksız bir yorum olacaktır.

01.07.2012 tarihinde yürürlüğe giren 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu 471. maddesine, eski hükümden farklı olarak “*Yüklenicinin özen borcundan doğan sorumluluğunun belirlenmesinde, benzer alandaki işleri üstlenen basiretli bir*

yüklenicinin göstermesi gereken mesleki ve teknik kurallara uygun davranışı esas alınır.” fıkrası eklenmiştir. Uygulamadaki sıkıntıları gidermeye yeterli olmasa da bu değişiklik ile de artık estetik uygulamalar bakımından olası hasta memnuniyetsizliklerinde hekimin sorumluluğunun kapsamı belirlenirken, benzer bir alanda hizmet vermekte olan başka hekimlerin mesleki ve teknik kurallara uygun davranışı yasal bir zorunluluk olarak esas alınacaktır. Bu sayede hekimin sorumluluğu mesleki ve teknik dayanakları içeren, daha objektif bir şekilde değerlendirilebilecek ve belirlenebilecektir.

Kaynaklar

- Adamson PA, Doud Galli SK. *Modern concepts of beauty. Curr Opin Otolaryngol Head Neck Surg* 2003;11(4):295–300
- Çınarlı S, Avcıoğlu AGE, Kızalkaya SA. *Plastik ve Rekonstrüktif Cerrahinin içerisinde yer alan estetik operasyonların hukuki olarak nitelendirilmesi ve idari yargı sürecine etkileri. Mevlana Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 231.
- Dimitrije E. Panfilov, *Aesthetic Surgery of the Facial Mosaic, Springer Science & Business Media, 2007*
- Hasan PETEK *Güzelleştirme Amaçlı Estetik Ameliyatlardan Kaynaklanan Hukuki Sorumluluk. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 8, Sayı: 1, 2006, s.177-239*
- Perrett DIMK, May KA, Yoshikawa S. *Facial shape and judgements of female attractiveness. Nature* 1994;368(6468):239–242
- Prof.Dr. Atilla Arıncı. *Kişisel İletişim, 2014*
- Sands NB, Adamson PA. *Global facial beauty: approaching a unified aesthetic ideal. Facial Plast Surg.* 2014 Apr;30(2):93-100.

KİŞİSELLEŞTİRİLMİŞ TIPTA KİŞİNİN TANIMI

YRD. DOÇ. DR. ESRA AĞAVI

MEDİPOL ÜNİVERSİTESİ ULUSLARARASI TIP FAKÜLTESİ ÖĞRETİM ÜYESİ

Hastalık kelimesi Türk Dil Kurumu sözlüğünde “Organizmada bir takım değişikliklerin ortaya çıkmasıyla sağlığın bozulması durumu, rahatsızlık, çor, dert, sayrılık, illet, maraz, maraza, esenlik karŐıtırı” olarak tanımlanmıŐtır. Hastalıkların tıp bilimlerinde belirti ve köken aldığı sisteme göre sınıflandırılması tedavi yaklaŐımlarında kolaylıklar getirmekle beraber “hasta”nın biricikliği göz ardı edilmektedir. Son yıllarda her bir bireyin kendine özgü genetik, biyokimyasal, psikolojik ve zihinsel farklılıkları yeni yöntemlerle ortaya konulmaya başlanmıŐtır. Bu gelişmeler hastalıkların kişiler temelinde incelenmesini, bireylerin genetik yatkınlıklarının hastalıkların gelişimi öncesi ortaya konması ve hatta tedaviye cevap sürecinin öncesinde tayinini mümkün kılabilcek bilgiye ulaşabilmemize olanak sağlamıştır. Bu vasıflarıyla yeni bir yaklaşım ve bilim dalı olarak “Kişiselleştirilmiş Tıp” önce literatüre, ardından hayatımıza girmiŐtir (1).

KuŐkusuz tedavilerin kişisel boyuta taŐınmasında en büyük katkıyı İnsan Genom Projesi ile başlayan ve günümüzde maliyeti karşılanabilir düzeye eriŐen DNA dizileme teknolojileri sağlamıştır (2). Bu sayede, kişilerin her hücrelerinde taŐıdıkları ve sağlık durumlarını çevresel faktörler ile beraber belirleyen genetik kodları ortaya konmuŐtur. Örneğin, yeni gelişen Farmakogenetik alanı kişinin kısmi veya tüm genom dizisi analiz edilerek, uygulanacak bir tedaviye vereceği biyokimyasal cevabı genetik bilgiler doğrultusunda öngörmeyi ve buna göre tedavi optimizasyon sürecinin kısaltılması ve yan etki risklerinin mümkün olduğunca düşürülmesini hedeflemektedir. Diğer bir amaç ise insan genomunun boyutu ve içeriği ancak belirli düzeyde anlaşılabilmiŐ olsa da hastalıklarla ilişkili değişiklikler ortaya konabilmesidir.

Elde edilen kişisel bilgilerin korunma, paylaŐım ve uygulamasında riskleri ve sosyal-hukuksal düzenleme ihtiyaçlarını beraberinde getirmektedir. Hukuksal olarak elde edilen genetik veriler üstünde hak sahipliği önemli bir konudur. Örneğin, kişinin sahip olduğu DNA dizi bilgisi kendinin midir, bilgiye ulaşanın mıdır, yoksa kişiler arasındaki yüzde 99,5 genetik benzerlik düşünöldüğünde türe ait bir bilgi midir? Kişinin kendi genetik bilgisi üzerinde hak sahipliği var mıdır? Bu ve

benzeri birçok tartışma hastalıklarla ilişkili genlerin tespiti ve patentlenmesi, genom üzerinde değişiklik hakları ve bireylerin sahip olacakları çocukların genetik özelliklerini belirleme hakları gibi birçok tartışmayı beraberinde getirmektedir. Bununla beraber elde edilen genetik bilgilerin toplumda belirli etnik, ırksal ya da cinsiyetin ayrıştırılması, sınıflandırılması yoluyla doğurabileceği olası tıbbi, sosyal ve hukuksal eşitsizlikler göz ardı edilmemelidir.

Tıpta değişen ve gelişen kavramlar içinde kişinin tanımı da değişmektedir. Tıbbi muayenelerde kişi yaş, cinsiyet, fiziksel ölçütler, ırk, etnik köken, hastalık geçmişi, cinsel tercihleri ve kalıtsal özellikleri ile tanımlanmaktadır. Bu tanımlar doğrultusunda kişiye-özel, ırka-özel ve cinsiyete-özel tedaviler de son yıllarda karşımıza çıkan yeni kavramlardır (3).

İrka ve cinsiyete özel kozmetik ürünler yıllardır tüketicinin kullanımına sunulmuştur. Ancak, 2005 yılında Amerikan Gıda ve İlaç İdaresi ırka-özel ilk ilaç olan BiDil (Isosorbide Dinitrate/ Hydralazine) piyasaya sürülmesini ve kullanımı onayladı (4). Siyahi ırkta diğer ırklardan kişilere oranla kalp yetmezliği tedavisinde etkinliği istatistiksel anlamlı olarak etkili olduğu öne sürülen ilaç halen kalp hastalıkları tedavisinde kullanılmaktadır. Bu ilacın ırka-özel tedavi kapsamında piyasaya sürülmesi bazı çevrelerce önemli bir gelişme olarak değerlendirilirken, diğer çevrelerce ırkçılık ve ayrıştırıcı bir tutum olarak değerlendirildi. Bu ilaç ırka-özel mi geliştirildi, yoksa klinik öncesi çalışmalarda kısıtlı başarısı mı anlamlandırıldı? Konu hakkında yapılan açıklama ve veriler, ilacın klinik öncesi çalışmalarda deney gruplarında yer alan siyahi ırka mensup bireylerde daha etkin sonuçlar vermesi üzerine ticarileştirildiğini doğrulamaktadır.

İrksal ve etnik farklılıkların genetik temelleri henüz tam olarak anlayılamamaktadır. Bu da ırka-özel olduğu öne sürülen ilaçların “Gerçek bir tedavi mi, yoksa ilaç sektörünün bir oyunu mu?” sorusunu akla getirmektedir.

İrka-özel olarak tanımlanan farklılıkların ya da rastlanılan hastalıkların, ne kadarı genetik, ne kadarı sosyo-kültürel kökenlidir önce bunun anlaşılması gerekir. Ticari kar kaynağı oluşturabilecek buna benzer yaklaşımların bilimsel temele dayandırılması ve sıkı hukuksal süreçlerle düzenlenmelidir.

Kaynaklar

- 1) Snyderman, R. “Personalized Health Care from Theory to Practice”, *Biotechnology J.* 7, 2012.
- 2) Dudley, J; Karczewski, K. “Exploring Personal Genomics” Oxford University Press, 2014.
- 3) Ramamoorthi A. , Pacanowski M.A., Bull J., Zhang L. “Racial/ethnic differences in drug disposition and response: Review of recently approved drugs” *Clin Pharm Therapeutics*, 97:3, 263-273, 2015.
- 4) “FDA Approves BiDil Heart Failure Drug for Black Patients”, 2005. <http://www.fda.gov/NewsEvents/Newsroom/PressAnnouncements/2005/ucm108445.htm>

‘İNSAN TÜRÜ’ HAKKIN ÖZNESİ OLURSA...

PROF. DR. YÜCEL SAYMAN

MEDİPOL ÜNİVERSİTESİ HUKUK FAKÜLTESİ ÖĞRETİM ÜYESİ

Bioteknoloji alanındaki bazı gelişmelerin, uygunsuz bilimsel görüşlerin, uygunsuz bilimsel görüşlerin gizlice uygulamaya sokulmasının, büyük yatırımlarla üretilen teknolojilerin insan yaşamına uygulanması yönündeki zorlamaların ‘insan türünün’ karakteristik temellerini (özünü) çok ciddi biçimde tehdit ettiği ileri sürülüyor ve ‘hukukun’ bu ‘karakteristik özelliklerin’ bekçiliği işlevini üstlenmesi isteniyor. Ve biz hukukçulardan bekçilik işlevini temellendirerek, yasaklar âlemi yaratıp ‘insan türünü’ tehditlerden koruyacak ‘yasal düzeni’ öngörmemiz isteniyor.

Ben hukukçuyum. Düşünüyorum: “Bir an için, ‘insan türü doğanın bir parçasıdır, çevresi ile bütündür, ekosistemin ayrılmaz ve bölünmez parçasıdır’ önermesini benimsesem ve insan türü kavramının evrende var olan biyolojik, bağımsız bir varlığı ifade ettiğini, bu varlığın sadece karakteristik özelliklerinin kaybolmasını, farklılaşmasını değil, bu özelliklerin değişmesini hatta aynıyla kopyalanarak üretilmesini de engelleyebilmek amacıyla, ‘gerçekleştirilmemesi gereken davranışlar, kurulmaması gereken ilişkiler katalogları’ üzerinde çalışıp yasaklar, yasaklara aykırılığı saptayan ölçütler, yasakları uygularken ve uygulamayı gözetirken uyulması gereken ‘etik kurallar’ düzeni önersem...” Düşünmeyi sürdürüyorum: “İyi de, yukarıda belirttiğim bana söylenen tüm tezlerin bilimsel temellerini itirazsız kabul etsem bile, benden istenileni beni bağlayan ‘hukuk sisteminin’ dışına çıkmadan, bu sistemin yapısını onarılmaz biçimde bozmadan nasıl yerine getireceğim? Yapabilir miyim, yapmalı mıyım?”

Şaka bu ya, ‘insan türü yok olur, bozulur, değişir, farklılaşır, kopyalanır korkusu salarak benden hukukçu kimliğimle insan türünü koruyacak yasaklar düzeni önerisi bekleyenlerin bilim alanlarında derinlemesine bilgi edinip onlarla tartışmaya kalkmaktansa (böyle bir tartışmaya girmeyi sağlayacak düzeyde bilgi edinmem olanaksız çünkü “hukukçu için hukuk bilmek yeter, diğer teknik bilgileri gerektiğinde bilirkişiler raporlayıp önümüze koyarlar” anlayışıyla yettim), benden öneri bekleyenleri kendi alanıma, yani ‘hukuka’ çekerek yasaklar üretme faaliyetinden kurtulmayı denemeye karar veriyorum. Biraz da hukukçu olmayanlar düşünsünler!

I

1) Kara Avrupası ülkelerinin, bu arada Türkiye Cumhuriyeti'nin benimsediği Roma Hukuku **evrende var olanı** iki temel kategori altında, 'kişi' veya 'eşya' olarak tanımlar ve bu iki temel kategori arasında kurulan sayısız ilişkiyi belli değer ve ilkeler, kavramsal kümelenmeler, mantıksal etkilenmeler ve çıkarsamalar kurgulanarak oluşturulmuş bir sistemin bütünselliği içinde düzenler. Kişi, kural olarak kendi iradesiyle bir ilişkiyi başlatıp sürdürebilen, değiştirip farklılaştırabilen, sona erdirip tasfiye edebildir. Bu yetisi nedeniyle de hukukun öznesidir. Hukuki açıdan 'kişi' denince öncelikle doğduğu anda cisimleşerek somutlaşan, 'insan türüne' aidiyeti esas alınarak tanımlanan birey kastedilir; birey evrende var olanı ifade ettiği için **gerçek kişidir**. Bir de **tüzel kişi** vardır. Tüzel kişi **evrende var olmayan** ancak hukukun belli bir ihtiyacı karşılayabilmek amacıyla **varsayımsal** olarak, sanki evrende varmış ve bir ilişkiyi kurup sürdürebilir, değiştirip farklılaştırabilir, sona erdirip tasfiye edebilirmiş gibi kurgulayarak türettiği kişidir. Hukuk tüzel kişiyi kurgularken, ortak bir çıkar etrafında kendi özgür iradeleriyle birleşerek kurabildikleri, sona erdirebildikleri, ayrılabilirdikleri ve ortak çıkarı gerçekleştirebilme amacıyla kendi iradeleriyle oluşturdukları ancak oluştuktan sonra onlardan bağımsızlaşarak özgünleşen bir irade kurgusunu gerçekleştiren, işlevselleştiren yapısal örgütlenmeleri öngörmüştür. Bu nedenle, evrende var olmayı 'tüzel kişi' kategorisine sokabilmek için gerçek kişilerin ya da gerçek kişilerce oluşturulmuş tüzel kişilerin belli bir ortak çıkarı/çıkarları gerçekleştirebilmek amacıyla özgür iradeleriyle kurup, katılıp ayrılabilirdikleri kurumsal yapının söz konusu olması gerekir; ayrıca, bu kurumsal yapının iradesinin kaynağını da o yapıyı oluşturanların iradesi oluşturmalıdır.

Gerçek ya da tüzel, kişi kendi iradesi ve davranışıyla bir ilişkiyi kurup sürdürebildiği, değiştirip farklılaştırabildiği, sona erdirip tasfiye edebildiği için hukukun öznesidir; yani hak sahibidir.

Evrende var olan, gerçek ya da tüzel kişi kategorisine girmeyen 'eşya'dır. Eşyanın ilişki kurma, değiştirme, sona erdirmeye yetisi yoktur, varsayımsal bile olsa bu yetinin onda bulunabileceği kurgulanmamıştır; bu nedenle eşya hukukun öznesi, dolayısıyla hak sahibi olamaz. Eşya hukukun konusudur, o kadar.

2) Bu söylediklerimi 'ilişki' olgusuna geçebilmek için anlattım. İlişki yoksa hukuk yoktur çünkü hukukun amacı ilişkileri düzenlemektir. İlişki nasıl, ne zaman kurulur, kurulmak istenen ilişki meşru mudur, ilişkinin kurulması belli koşulların varlığına ya da gerçekleştirilmesine bağlı mıdır, kurulan ilişkinin tarafları kimler olabilir, kurulan ilişkide tarafların hakları ya da yükümlülükleri nelerdir, haklar ne zaman ve nasıl kullanılır, yükümlülükler ne zaman ve nasıl yerine getirilir, getirilmezse ne olur, ilişki ne zaman ve kimin tarafından nasıl sona erdirilir, tasfiye

edilir ve benzerleri gibi ilişkiye ilişkin olarak akla gelebilecek tüm soruların yanıtlarını hukuk, belli ilişkileri belli hukuk kategorileri altında tanımlayarak, genel olarak her kategorideki ilişkileri veya özel olarak ele aldığı ilişkileri esas alarak koyduğu kurallar aracılığıyla düzenler.

Önemli olanı, hukukun düzenlediği ilişki **somut** ilişkidir; hukukun somut ilişkiler için öngördüğü düzenleme **varsayımsal** olan ilişkiye uygulanmaz. Şöyle de söyleyebilirim: Hukuk normuyla düzenlenmiş ama somut olarak kurulmamış veya kurulmasına yönelik somut bir davranış gerçekleştirilmemiş bir ilişkiyi varsayımsal ya da kurgusal olarak gerçekleştirmiş kabul ederek hukuk alanına sokmak hukuk sistemine, hukuki düşünceye ve hukuk uygulamasına uygun değildir; böyle yapılırsa belki yasal olabilir ama hukuka uygun olmaz.

Hukuk alanına girebilmek için kurulmak istenen ya da kurulmuş veya öyle kurulup da böyle değiştirilmek istenen yahut sona erdirilmek istenen bir ilişkiden, ama mutlaka **somut** bir ilişkiden hareket etmek gerekir.

Hukuk açısından bir ilişkiyi ancak gerçek ya da tüzel, sadece 'kişi' kurabilir. Kedi beni tırmaladığında hukuk açısından benimle ilişki kurmuş olmaz. Çünkü kedi kişi değil eşyadır. Ama ben, beni tırmalayan kediye tekme atarsam hukuk açısından kediyile ilişki kurarım. Hukuk da bu ilişkiyi düzenleyebilir.

İlişkiyi sadece kişi kurabilir; kişinin kurduğu ilişkinin diğer tarafı kişi de olabilir, eşya da olabilir.

Gerçek ya da tüzel, kişi bizzat kendisiyle veya bir başka gerçek ya da tüzel kişiyle ilişki kurabileceği gibi bir eşya ile de ilişki kurabilir. Ama bir eşya bir başka eşya ile ilişki kuramaz; daha doğrusu hukuk eşya ile eşya arasındaki ilişkiyi düzenlemez. Daha önce belirttiğim gibi, hukukun öznesi kişidir; bu nedenle ancak kişi hak sahibi olabilir. Hak kavramı ile hukukun **somut bir ilişki** temelinde ve o ilişki bağlamında **kişiye** tanıdığı, belli bir davranışı gerçekleştirme ya da gerçekleştirilmemesini, başkasından belli bir davranışı gerçekleştirmesini ya da gerçekleştirilmemesini isteyebilme **yetkisi** anlatılır.

II

1) Özetlediğim hukuki düşünce temelinde, 'insan türünü' koruyabilmek amacıyla nasıl bir yasal düzenleme öngörülebilir?

İki farklı yasal düzenleme düşünülebilir. Bir yasal düzenleme şöyle olabilir: "İnsan türüne ilişkin bilimsel araştırma, inceleme ve uygulama ancak insan türünün özüne ve bütünselliğine zarar vermemek ya da insan türünün karakteristik özelliklerinden birini ya da bazılarını türün kendisini etkileyebilecek şekilde yok eder, değiştirir, farklılaştırır, kopyalar nitelikte olmamak koşuluyla sürdürülebilir". Bir

başka yasal düzenleme de şöyle düşünülebilir: “Hiç kimse, hangi nedenle olursa olsun, hiçbir şekilde insan türünün bütünselliğini, insan türünün karakteristik özelliklerini ihlal edemez”.

2) İki düzenleme arasındaki fark nedir?

İkinci düzenlemenin özelliği, düzenlemenin bir ilişki temelinde ve o ilişki bağlamında öngörülmemesi, buna rağmen mutlak bir yasak getiriyor olmasıdır. Bu düzenlemenin metninden insan türüyle hiç kimsenin, hiçbir şekilde ve hangi nedenle olursa ilişki kuramayacağı, kurmaması gerektiği sonucu çıkıyor. İlişki kurulamazlık mutlak bir koruma yöntemi olarak kullanılıyor. Ancak korunanın (insan türü) evrende var olan, biyolojik somut bir veri/varlık olarak mı, yoksa varsayımsal ‘üst değer’ olarak mı öngörüldüğü anlaşılıyor. Bence böyle bir düzenleme hukuk anlayışıyla bağdaşmadığı gibi bilimsel araştırmacı veya uygulayıcısının, araştırma ve uygulamasıyla soyut da olsa kendisi ile insan türü arasında ilişki kurduğu varsayımına dayalı ithamla karşı karşıya kalmasına yol açacağı için bilim özgürlüğüne de aykırı olacaktır.

Birinci düzenlemenin ise bir ilişki temelinde ve o ilişki bağlamında öngörüldüğü açıktır. Bu kadarıyla hukuki düşünceye aykırı düşmemektedir. Ancak ilişkinin bilimsel araştırma, inceleme ya da uygulama yapan kişi ile araştırma, inceleme, uygulama konusu (örneğin embriyo, kök hücre, gen, deney, hasta vb.) arasındaki ilişki mi, yoksa bilimsel araştırma, inceleme ya da uygulama yapan kişi ile insan türü arasındaki ilişki olarak mı ele alındığı sorusu hukuk açısından değerlendirilmesi gereken bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Her iki olasılığı da ele alarak hukuki değerlendirme yapmaya çalışacağım.

3) Bir olasılık, birinci düzenlemenin ‘insan türünü’ bilimsel araştırma, inceleme, uygulama yapan kişi ile araştırma, inceleme, uygulama konusu arasında kurulan ilişkide ve o ilişki bağlamında ele almış olmasıdır. Bu olasılıkta, bir görüş olarak, düzenlemenin söz konusu ilişki kurulurken ve/veya sürdürülürken insan türünün ihlal edilemezliğini, ona uygun davranılması gereken bir ‘üst değer’ olarak öngördüğü ileri sürülebilir. Bu görüş bizi yukarıda değindiğim ikinci düzenlemeye ve o düzenlemenin hukuka aykırılığına ilişkin değerlendirmeye götürür. Aynı olasılıkta, bir başka görüş olarak, birinci düzenlemenin iki farklı ilişkiyi öngördüğü söylenebilir. Şöyle ki: Temel ilişki bilimsel araştırma, inceleme, uygulama yapan kişi ile araştırma, inceleme, uygulama konusu (embriyo, kök hücre, gen, üzerinde deney yapılan, tedavi edilen vb.) arasında kurulan ilişkidir. Düzenlemeye göre, kural olarak böyle bir ilişki kurulabilir ve sürdürülebilir. Tek koşul kurulan ve/veya sürdürülen ilişkinin insan türüne zarar vermemesidir. İnsan türüne zarar verilmesi durumunda düzenleme ikinci bir ilişkinin, bilimsel araştırma, inceleme, uygulama yapan kişi ile insan türü arasında bir başka ilişkinin kendiliğinden,

kaçınılmaz olarak kurulduğunu varsayar. İnsan türüyle 'varsayımsal olarak ilişki kurma' anlayışı, insan türü eğer kişi ya da eşya kategorilerinden biri içinde ele alınıyorsa hukuken kabul edilebilir. Ancak bu durumda ortaya çıkacak hukuki sorun ve soruları birazdan ele alacağım. Burada tekrarlamıyorum.

İkinci olasılık, birinci düzenlemenin bilimsel araştırma, inceleme, uygulama yapan kişi ile insan türü arasında kurulan doğrudan bir ilişkiyi öngörmüş olmasıdır.

Yukarıdan beri açıklamaya çalıştığım gibi, 'insan türünü' koruma amacıyla bu kavramı bir ilişki temelinde ve bağlamında ele almadan 'üst değer' olarak mutlaklaştıran ikinci düzenleme ile birinci düzenlemenin insan türünü bilimsel araştırma, inceleme, uygulama yapan kişi ile araştırma, inceleme, uygulama konusu arasındaki ilişki kurulurken ve/veya sürdürülürken ihlal edilemez bir 'üst değer' olarak öngören yorumu, hukuk sistematğine uygun değildir; Hukuka uygun olmayan yönetsel bir kurguyla insan türünü koruma girişimini hukukçu olarak benimsemek olası değildir.

Buna karşılık, 'insan türünü' taraf olduğu somut bir ilişki temelinde ve bağlamında ele alarak, onu koruma amacıyla öngörülen bir düzenleme; somut ilişki ister insan türü ile doğrudan kurulan ilişki olsun, ister bir başka ilişki nedeniyle ve sonucu insan türüyle varsayımsal olarak kurulan ilişki olsun, düşünsel düzeyde, hukuk sistematğine uygun bir yönetsel kurgudur.

Ne var ki, yönetsel kurgu düşünce düzeyinde hukuk sistematğine uygun olsa da, kurgu temellendirilirken ve örülürken sistemin yapısını bozmamak, yapı taşlarını yok etmemek gerekiyor. Soru şu: İnsan türünü korumak amacıyla öngörülecek bir düzenleme, bu düzenleme düşünsel düzeyde hukuk sistematğine uygun yöntem izlenerek kurgulansa da, acaba somut olarak hukuk sisteminin yapısını bozmadan gerçekleştirilebilir mi?

Konuşmamın devamında bu soru üzerinde duracağım.

4) Hukuk kuralı bir ilişkiyi düzenler. Şu halde insan türünün korunmasına ilişkin bir düzenleme öngörülecekse, bu düzenlemenin insan türünün taraf olduğu somut bir ilişki temelinde ve bu ilişki bağlamında kurgulanması gerekir.

Hukuk kuralı, kural olarak evrende var olan varlıklar arasında gerçekleşen somut ilişkiyi düzenler. Şu halde insan türünün bir ilişkinin tarafı olabilmesi için evrende bulunan biyolojik, bağımsız bir varlığı tanımladığının kabulü gerekir. İnsan türünün, o türün üyeleri olan bireylerden farklı ve bağımsız bir biyolojik varlık olduğu ileri sürülse de bu görüş ispatlanmaktan çok söylenegelmiştir. İnsan türü kavramı biyolojik algı temelinde kurgulanmış bir toplumsal kategorinin ifadesidir; evrende var olan biyolojik, bağımsız bir varlık değildir. Hukuk, hukuki ilkeler

ve ilkelerin özüne uygun mantıksal örgüsü belli koşullarla belirlenmiş olgular çerçevesinde aksini öngörmedikçe, toplumsal kategorilerin bir ilişkinin tarafı olarak ele alınması hukuk sistemine aykırıdır. Çünkü evrende var olmayan, örneğin millet, herhangi bir etnisite gibi toplumsal kategorilerle ilişki kurgulandığında, o ilişkinin tarafı olan kişi ilişkisinin diğer tarafı olan toplumsal kategorinin tanımladığı kollektivitenin karşısında kendisinin belirleyemeyeceği, belirlenmesinde söz sahibi olamayacağı mutlak yasaklar, mutlak yükümlülükler ile karşı karşıya kalacaktır.

Ancak, yukarıda da belirttim, hukuk evrende var olmayan, ancak belli bir ihtiyacı karşılayabilmek amacıyla, **varsayımsal** olarak, sanki evrende varmış ve bir ilişkiyi kurup sürdürebilir, değiştirip farklılaştırabilir, sona erdirip tasfiye edebilirmiş ya da bu ilişkinin konusu olabilirmiş gibi kavramsal, kurgu varlıklar türetilmesine engel değildir. Bunun koşulu, türetilen kavramsal, kurgu varlığın kişilerin ortak çıkarları etrafında özgür iradeleriyle birleşerek kurabildikleri, sona erdirebildikleri, dilediklerinde ayrılabilirlikleri ve ortak çıkarı gerçekleştirebilme amacıyla kendilerinden bağımsızlaşarak özgünleşen bir irade varsayımını gerçekleştiren, işlevselleştiren yapısal örgütlenme olmasıdır. İnsan türü anılan koşulda öngörülen unsurların hiç birini taşımamaktadır. Bu nedenle de hukuk açısından insan türünü ilişki kuran ya da kendisiyle ilişki kurulan **varsayımsal bir kurgu-varlık** olarak tasarlayabilmek hukuk sistemine uygun değildir.

Hukuk kuralı kişi-kişi, kişi-eşya arasında kurulan ilişkiyi düzenler. Bu nedenle insan türünün taraf olduğu bir ilişki tasarlayıp düzenleyebilmek için insan türünün 'kişi' ya da 'eşya' olarak tanımlanması gerekir.

İnsan türünü, türü oluşturan bireylerden ayrı ve farklı, özgün bir 'gerçek kişi' olarak tanımlamak olası değildir. Çünkü evrende var olduğu bir an için kabul edilse bile, insan türü kendi iradesiyle bir ilişkiyi başlatıp sürdürebilme, değiştirip farklılaştırabilme, sona erdirip tasfiye edebilme yetisine sahip özgün bir varlık değildir. İnsan türünü 'tüzel kişi' kategorisi içinde tanımlayabilir miyiz? Bence hayır! Çünkü böyle bir tanımlama yapabilmek için tüm 'gerçek kişilerin' kendi özgür iradeleriyle birleşerek kurabildikleri (insan türü), sona erdirebildikleri (oysa istenen insan türünün bekası), ayrılabilirlikleri (insan türünden ayrılmak için bir başka türe geçmek, örneğin hayvan olmak ya da ölmek gerekiyor) bir yapılanma olması gerekir (insan türü varsayımsal olarak kurgu-varlık olarak ele alınsa bile yapılanırdırılmış bir örgütlenme değildir). Ayrıca, bu yapılanmanın kendi özgün iradesi bulunmalıdır. İnsan türünün iradesi nasıl oluşacak, nasıl ifade edilecek? İnsan türü, tüzel kişi sayılırsa hak sahibi olabilecektir. İnsan türü hak sahibi kılınırsa, yani hukuken insan türüne taraf olduğu ilişkide belli bir davranışı gerçekleştirme ya da gerçekleştirilmeme, başkasından belli bir davranışı gerçekleştirmesini ya da gerçekleştirilmemesini isteyebilme yetkisi tanınırsa; bu yetkiyi kim kullanacak, in-

san türünü kim temsil edecek? İnsan türünün sahip olacağı hakları onun adına kim kullanacak? İnsan türünün yükümlülükleri bulunacak mı, insan türüne karşı dava açılabilir mi? Bu gibi sorular göz önüne alındığında insan türünün 'tüzel kişi' kategorisi altında tanımlanmasının olası olmadığı anlaşılmaktadır.

İnsan türünü 'eşya' kategorisi altında tanımlamak da olası değildir. Çünkü insan türünü 'eşya' olarak tanımladığımızda sahiplenilebilir, mülkiyet konusu olabilir. Örneğin insan genom sekanslarını saptayan kişi ya da kişiler bu buluşun maliki olabilir, buluşu ve güncellemelerini patent olarak satabilir. Bu da yaşam ve insan vücudunun patentinin alınamaması temel ilkesiyle çatışır. Üstelik bir şeyin maliki onu istediği gibi bölebilir, yok edebilir. İnsan türünü kimseye ait olmayan, herkesin kullanımına açık 'ortak şey' nitelemesiyle 'eşya' kategorisi içinde tanımlamak düşünülebilir. Bu kez de karşımıza çıkan engel herkesin belli kurallar çerçevesinde 'ortak şeyden' yararlanabilme olasılığıdır. Bu durumda ortak şeyi bozmadan yapılan müdahalenin geçerliliği nedeniyle, örneğin insan kopyalama yasağı savunulamaz. Bunlar ve bunlara eklenebilecek bir yığın örnek göz önünde tutulduğunda, insan türünün 'eşya' olarak tanımlanması halinde de hukuka uygun, hukuken açıklanabilir bir sonuca ulaşamayacağı görülür.

III

Sonuç olarak, 'insan türünü' merkez alan, onu korumaya yönelik yasal bir düzenlemeyi hukuk sistemimizi ihlal etmeden gerçekleştirebilmek olası gözüküyor. Çünkü;

1) İnsan türü bir ilişkinin tarafı olamaz. Zira insan türü evrende var olan bir varlık değildir. Ayrıca evrende var olmasa bile, insan türünü evrende varmış varsayarak, onu ilişki kurabilen ya da kendisiyle ilişki kurulabilen varsayımsal bir kurgu-varlık olarak tasarlayabilmek de hukuken olası değildir. Bu nedenle insan türüne bir ilişki temelinde ve o ilişki bağlamında bir düzenleme öngörülemez.

2) İnsan türü 'kişi' ya da 'eşya' kategorilerinden biri altında tanımlanamadığı ve tanımlanamayacağı için de bir ilişkinin öznesi ya da konusu olamaz. Bu nedenle de insan türüne bir ilişki temelinde ve o ilişki bağlamında bir düzenleme öngörülemez.

3) İnsan türüne ilişkin bir düzenlemeyi bir ilişki temelinde ve o ilişki bağlamında öngörmek yerine, insan türünü ilişki kurulamaz mutlak bir üst değer olarak kullanan düzenlemeyi öngörmek de hukuk sistemine aykırıdır.

Bence 'insan türü' kavramını bir hukuk kategorisi olarak tanımlayarak ya da onu mutlak bir üst değer olarak kabullenerek hukuk alanına sokmakla hukuk sistemi temelinden sarsılmaktadır.

Bu anlayışla hareket edilirse, insan türünü koruyan düzenleme yasal olabilir ama hukuk alanında meşruiyeti tartışılır. Ayrıca bu tür bir düzenleme toplumsal kavramların ve evrende var olmayan kolektivitelerin de bir ilişkinin tarafı ya da üst değer tanımıyla hukuk alanına sokulmasına emsal olacağından, siyasi açıdan demokrasiden uzaklaşmanın yolu açılır.

Konuşmamın başında şaka yollu söyledim; biraz da hukukçu olmayanlar hukuk açısından düşünsünler.

Beni sabırla dinlediniz, hepinize teşekkür ederim.

YAZ DİNLENCESİ AKADEMİK SOHBETİ-3

4-6 EYLÜL 2014 BEKTAŞ KÖY, AYVACIK / ÇANAKKALE

İnsan tanımlamak istendiğinde önce insanla hayvan arasındaki farklılaşma vurgulanıyor, sonra farklılaşmanın biyolojik belirleyicileri esas alınıyor ve bu belirleyiciler üzerine toplumsal yapı kurgulanıyor; nihayet kurgunun düzenli işleyişini sağlayacak, o kurguya uygun üretilmiş siyasi örgütlenme öngörülüyor.

“İnsan toplumsal hayvandır”, “insan düşünen hayvandır”, “insan konuşan hayvandır” belirlemeleri, hayvandan farklılık-hayvandan farklılığın biyolojik temelli olması-farklılığı vurgulayan biyolojik temel üzerine toplumsal yapının kurgulanması-kurgulanan toplumsal yapının işleyişini sağlayan siyasi örgütlenmenin yapılandırılması güzergâhında, doğadan başlayıp toplumdan geçerek siyasete eren bir düşünce silsilesinin ürünleri olarak düşünülebilir.

Güzergâhın belli bir noktasına gelindiğinde “insan türü” hukuk alanına sokuluyor, bilimsel çalışma, inceleme ve uygulamaları çerçeveleyen, yorumlayan, yönlendiren, yasaklayan, denetleyen, cezalandıran, istenirse özgürleştiren normlar oluşturulsun isteniyor.

Medipol Üniversitesi Tıp ve Hukuk Fakülteleri öğretim üyeleri ve öğrencileri bir araya geldik, Yaz Dinlencesi Akademik Sohbeti'nin bu üçüncü yıl toplantılarında insan türü üzerine konuştuk, bilgilendik, bilgilendirdik, tartıştık.

Elinizdeki kitapta toplantı sunumlarını bulacaksınız.

978-605-4797-00-4

